Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1998 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1956 йил 4 январдан нашр этила бошлаган

• 17 июл, № 29 (3465) •

ЭЛ МЕҲРИНИ ДАРИҒ ТУТМАС

Тасалли

Ўтган ҳафтада Шоҳимардондан олинган ноҳуш хабар барчамизни ларзага солди. Табиат — боладай гап. Кўнглига келган ишни қилади. Боланинг ўзи ширин, аммо ҳамма қилиғи ҳам ширин бўлавермайди. Бу гал у шундай номаъқул қилиқ қилиб қўйди.

Биламиз, боланинг ҳар бир ножўя қилиғи ноҳуш оқибатларга олиб келади. Бу гал ҳам, афсуски, шундай бўлди.

Фарғона — ўзбек диёрининг энг гўзал масканларидан бири. Шоҳимардон эса, Фарғона деган қимматбаҳо узукнинг ана шу қиммат баҳосига яраша кўзи. Бутун ўзбек халқи бекорга Шоҳимардонга талпинмайди.

...1991 йил ўғлим Шарқшунослик институтига кираётган эди. Мандатдан ўтишига бир бал етмай қолди. Ана шундай «бири кам»лардан етти киши Фарғона давлат университетига юборилди. Бир неча ота-она бундан норози бўлди, албатта. Лекин, мен ниҳоятда хурсанд бўлдим.

Менинг Фарғонага меҳрим алоҳида.

Фарғоналикларнинг муносабат-маданияти ўзгача. Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён» романларини эсласаккина кифоя, барча нарса аён бўлади-қолади.

Яна бир хотира.

1964 йилда Фарғонага илк сафар қилганман. Бир одатим бор: қаерга бормай, аввало бозорга кираман. Хуллас, Фарғона бозорида юрибман. Бир оқсоқол узум сотиб турибди. Анчагина маданий кийинган ўзбек аёли икки кило узум харид қилдик. Оқсоқол узумни оғиргина қилиб тортиб берди. «Амаки, оғир қилиб юбордингиз-ку!» деди аёл. Оқсоқол нима деб жавоб берди денг: «Э, қизим, — деди у киши, — сизга, харидорга оғир қилиб бермасам, мен нима деб боғбон бўлиб юрибман!» Кўзим шаҳардаги турли қаллоблик, тарозидан уришлар, қайтим қайтиб бермасликларга ўрганиб кетгани учун бу ҳодиса менда жуда ғалати таассурот қолдирган. Бу таассуротнинг қандайлигини уни орадан ўттиз тўрт йил ўтганидан кейин ҳам эслаб турганимдан аён бўлса керак...

Фарғона ўзбек халқи, Ўзбекистон тарихида муҳим ўрин тутган диёр. Жаҳон цивилизацияси, илм-фани ва техникасининг асосчиларидан бири бўлган, бу йил таваллудининнг 1200 йиллиги кенг нишонланадиган аллома — ал-Фарғоний шу диёр фарзанди эканидан бутун ўзбек халқи фахрланади.

Фарғона — ўзбек илму фани ва санъатининг буюк намояндаларини етказиб берган замин. Фарғонадан ўтмишда чиққан ҳамда бугун чиқаётган шоиру олим, ҳофизу машшоқ, созандаю раққосани санайдиган бўлсак, рўйхат газета саҳифаларига сиғмаслиги аниқ.

Бундан ташқари, бугунги Ўзбекистонимизнинг мустақиллик тарихида Фарғона тутган алоҳида иккита ўрин борки, ҳар қандай инсофли одам буни эътироф этмаслиги мумкин эмас.

Биринчидан.

Октябр тўнтаришидан кейиноқ Ўзбекистонимизда мустақиллик учун кураш бошланган, бу курашнинг дастлабки натижаси ўлароқ, Фарғонада Қўқон мухторияти ташкил топган эди.

Иккинчидан.

Ўзбек халқининг Россия, кейинчалик коммунистик тизим истибдодига қарши мустақиллик учун кураши — «босмачилик» деб ном олган миллий-озодлик ҳаракати Фарғонадан бошланган.

Афсуски, ҳаёт байрамлар, яхши кунлардангина иборат эмас. Ойнинг ўн беши қоронғи, ўн беши ёруғ, деганларидек, гоҳида бошимизга кулфатлар ҳам тушиб туради. Начора, барчамиз Аллоҳнинг бандасимиз, бошимизга нима тушмасин, у фақат — ёлғизгина Аллоҳнинг иродаси туфайли тушади. Ҳеч ким бундан қочиб қутула олмайди ҳам.

Шоҳимардон — нафақат Фарғона, Ўзбекистон деган буюк ва гўзал диёрнинг ҳам узугига ярашиқли кўз. Абдулла Орипов айтганидек, ҳар қандай юртни улуғ қиладиган омил — шу юрт халқи бўлади.

Ана шундай дилкаш, ширинсухан, шинаванда, юраги кафтида турадиган, меҳрибон шоҳимардонликлар бошига бугун кулфат тушибди. Бу кулфат барчамизнинг бошимизга тушган кулфат. Барчамиз жисман қаерда бўлмайлик, руҳан Шоҳимардонда, шоҳимардонликлар билан биргамиз.

Офат юз бериши биланоқ давлат миқёсида қутқарув ишлари бошлаб юборилгани, Юртбошимизнинг шахсан ўзи Шоҳимардонга бориб, аҳвол билан танишгани, одамлардан кўнгил сўрагани, жабр кўрганларга моддий ва маънавий ёрдам кўрсатилгани — ўзбекона саховат ва ғамхўрликнинг намунасидир.

«Карвон беҳатар бўлмас», деган гап бор. Мустақил Ўзбекистонимизнинг катта карвони йўлга чиққан. Бу олис йўлда доим ниҳоятда ҳушёр, ниҳоятда сергак бўлишимиз зарурлигини бир дақиқа ҳам унутмаслигимиз лозим.

Мана шу оғир кунларда ўзбекнинг, Ўзбекистонимиз халқининг меҳр-оқибати яна бир бор намоён бўлди.

Қурбон бўлганларни Аллоҳ раҳматига олсин, бошқа жабр кўрганларга сабр-бардош, матонат тилаймиз.

Азиз шоҳимардонликлар!

Бутун ўзбек халқи ҳар доим сизлар билан бирга. Бугун дардингиз, қайғунгизга шерик эканмиз, эртага яхши кунларингизда ҳам бирга бўлиш, тўйларингизда ўйнаб-кулиш насиб этсин!

Машраб БОБОЕВ

ТАҲРИРИЯТДАН:

Таҳририятимизга республикамизнинг турли шаҳар ва қишлоқларидан муштарийларимиз сим қоқишиб, сув тошқини туфайли азият чеккан шоҳимардонликлардан кўнгил сўрамоқдалар. Агар зарур бўлса, уларга мадад қўлини чўзиш учун ҳар қандай ёрдамга тайёрмиз демоқдалар.

Наим КАРИМОВ

ЭЗГУЛИК МАНЗИЛЛАРИДА

Ёднома

Бир-биридан шубҳаланиш ва бир-бири устидан чақувномалар авж олган мустабид тузум шароитида ижодкорлар ўртасида ҳақиқий дўстлик ришталари бўлмаган, деган гап бор. Бу гапда қанчалик ҳақиқат зарралари бўлмасин, шундай ижодий дўстлик намуналари ҳам борки, улар шўро даври адабиётимиз тарихини том маънода безаб туради. Икки улуғ инсон ва улкан истеъдод соҳиблари Ойбек билан Шайхзоданинг ижодий дўстлиги фикримизнинг порлоқ бир далилидир.

1954 йил кузагида бўлса керак, йигирма беш йилга озодликдан маҳрум этилган Шайхзода мазкур тузумнинг ёвуз даҳоси Сталиннинг ўлими туфайли абадий музликлар ўлкасидан барвақт қайтган. Бу вақтда собиқ шўро мамлакатида янги шабадалар секин-аста эса бошлаган бўлса-да, ҳали ҳам қўрқув ва ҳадик булути тарқамаган эди. Шунинг учун ҳам ўзбек ёзувчиларининг озодликка эришган ҳамкасбларини муборакбод этишлари у қадар қизғин ва самимий бўлмаган. Аксар қалам аҳли Шайхзоданинг озод бўлгани хабарини эшитмаганга олган. Унинг тирик қайтганидан норизо ёзғувчилар ҳам топилиб, улар пайтавасига қурт тушган. Ўша куниёқ Шайхзодани зиёрат қилган ҳақиқий дўстлари орасида ижодкорлардан фақат Ойбек бўлган. Адибнинг рафиқаси Зарифахонимнинг каминага нақл қилганига кўра, дўстининг ўлим лагерларидан омон қайтганини эшитган Ойбек ўша куниёқ 9-январ кўчасидаги уйга хотини билан бориб, Шайхзода ва унинг оиласини чин қалбдан қутлаган. Ва озодликдаги дастлабки кунларда асқотади, деб бир даста шалдироқ қоғозни унинг киссасига солиб қўйган.

Орадан уч йил ўтгач, Шайхзода фожиали кунларни кечирганлигига қарамай, Тошкентни кўкларга кўтарувчи достон ёзиб, унда икки қаламкаш дўсти тўғрисида бундай ҳароратли сўзларни айтган:

Бу ерда туғилган Ғафур ва Ойбек,
Умримнинг бошланғич мавсумларида.
Мени ардоқлашди қучиб оғадек,
Инилик кўрсатдим таъзимларида...
Бири — шеъримизнинг ўтли юраги,
Бири — наср уйининг баланд тираги.
Очдилар уй билан қалб эшикларин,
Аямай ўгит ва мезбонликларин.
Йигитча эдим мен ҳаваскор, содда
Бўлдим оқибатда шоир Шайхзода!..

1908 йили Озарбайжоннинг Агдан шаҳрида туғилган Шайхзода ўқитувчилар семинарийини тугатгач, Доғистоннинг Дарбанд ва Бўйноқ шаҳарларида муаллимлик қилган. У 1926 йили Адҳем Файзий томонидан ташкил этилган «Миллий фирқа» ташкилотига аъзо бўлиб, мусоватчилар ҳаракатида фаол қатнашгани учун 1928 йили ҳибсга олинган ва Тошкентга сургун қилинган. Шайхзода дастлаб ўзбек диёрида озарбайжонлар учун очилган бошланғич мактабда дарс берган. Сўнг Ўрта Осиё давлат университетининг шарқ факултетида таҳсил кўра бошлаган. Аммо университетнинг 1-курсини тугатган Шайхзодада ортиқ ўқиш имконияти бўлмай, «Шарқ ҳақиқати» газетаси таҳририятига ишга кирган. Ва шу йилларда унинг ижодий фаолияти бошланган. 1929 йили эса ёш шоирнинг ўзбек тилидаги дастлабки шеъри шу газетада босилган.

Давоми учинчи бетда

Таниш чеҳралар

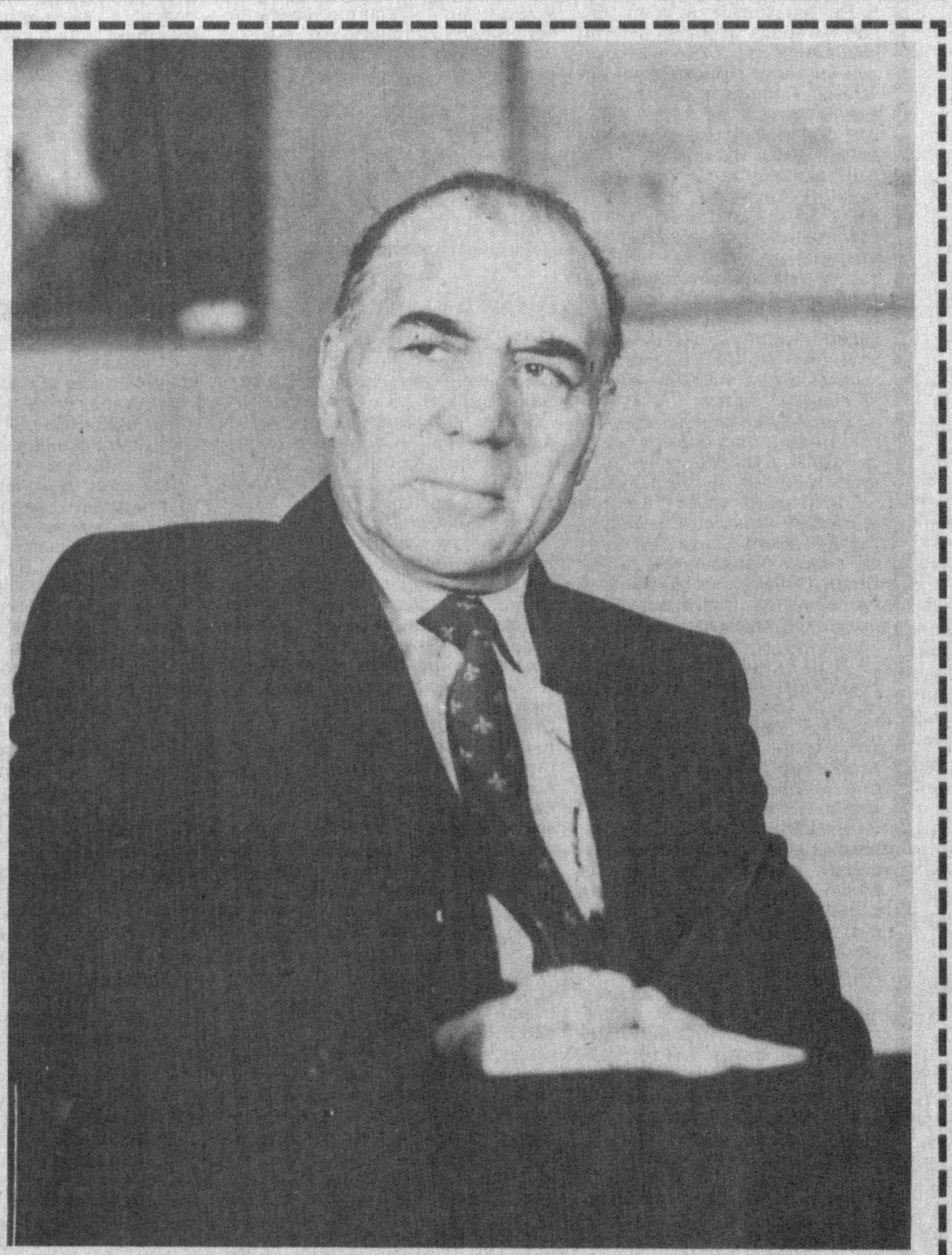

Таниқли санъаткор Зикир МУҲАММАДЖОНОВ

С. МАҲКАМОВ суратга олган

«РУБОБНИ ҚАЧОН ЧАЛГАН МАЪҚУЛ?»

Акс-садо

Газетада эълон қилинган шу сарлавҳали мақолани ўқиб чиқдим. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»ни кўп йиллардан бери мунтазам ўқиб келаман. Унинг саҳифаларида эълон қилинаётган қизиқарли, ранг-баранг материаллар кўпчиликни бефарқ қолдирмайди. Римликлар «Инсон умри қисқа, аммо санъат яшайверади», дейишган экан. Мен ҳар гал адабиёт газетасини орзиқиб кутаман. Шуни айтишим мумкинки, газетадаги кўплаб мақолалар кишини ўйлантиради, баҳс-мунозарага чорлайди, воқеа-ҳодисалар замиридаги маъноларни уқиб олишга ёрдамлашади.

«Рубобни қачон чалган маъқул?» мақоласи ҳам шундай чиқишлардан. Муаллиф ҳар бир киши ўз ўрнида бўлсин, ўз имкониятларидан келиб чиқсин, демоқчи. Шундай бўлиши керак-да. Афсуски, ён-атрофингизга қарасангиз вазифасини эплай олмаётган, ишидан ўзи ҳам, бошқалар ҳам қониқмаётган кишиларни кўрамиз. Газетада шундай мақолалар, танқидий мулоҳазалар кўпроқ бўлиши керак. Айни пайтда, эришилаётган ютуқларимизни ҳам унутмайлик.

Абдулла ТОЛИПОВ,
Шайхонтоҳур тумани

«БЕҲБУДИЙНИНГ ҚОТИЛИ КИМ?»

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Бурхон Зиёевнинг бу саволи мени ҳам қизиқтириб қолди. Дарҳақиқат, кейинги пайтларда севимли ҳафталигимиз «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да, бошқа қатор нашрларда тарихимизга оид кўплаб қизиқарли мақолалар эълон қилинмоқда. Хусусан Беҳбудийга бағишланган янги илмий тадқиқотлар кўпчиликни қизиқтиради. Уларда ҳали-ҳануз ойдинлашмаган, шўролар мафкураси соясида қолиб кетган кўплаб ҳақиқатлар очилмоқда. Лекин, буни ҳам айтиш лозимки, ҳали охирига етмаган, давом эттирилиши зарур бўлган ишлар кўп. Мисол учун, адабиёт газетасида эълон қилинган ёзувчи Мавлон Икромнинг Усмон Носир қисматига оид мақоласини олайлик. Бундан кўринадики, олимларимиз тарих қатларига янада жиддий ва чуқур кириб боришлари зарур.

Равшан КАМОЛОВ,
Давлатобод тумани

Наманган вилояти, Поп тумани «Беруний» жамоа хўжалиги далаларида ғалла ўрими тугалланиш арафасида.

Турғунбек МАХКАМОВ суратга олган.

«ЭГРИҚЎЛЛИЛАРНИНГ ҲОМИЙЛАРИ КИМЛАР?

ёхуд қозони битта, «организация»си иккита ташкилот»

«ЎзАС», 1998 йил, 10 июл

Журналист Абдунаби Ҳайдаровнинг ана шу сарлавҳа остида эълон қилинган мақоласи жамоатчиликда катта қизиқиш уйғотди. Таҳририятимизга чиқишимизни қўллаб-қувватловчи, шу билан бирга, йўловчиларга транспорт хизмати кўрсатиш маданиятини янада яхшилашга доир жўяли таклиф-истаклар битилган мактублар кела бошлади. Қуйида улардан айримларини эътиборингизга ҳавола қилаётирмиз.

Муаллиф жуда тўғри ёзибди. Ўғлинг ёки невараинг қатори ёш болаларнинг автобус эшиги олдида серрайганча кўндаланг туриб олиб, ҳокимона тарзда йўлкира ҳақи тўлашни талаб қилишлари, баъзан эса ҳайдовчининг атрофини қуршаган куйи йўл-йўлакай варанглатиб магнитофон қўйишлари одамнинг ғашига тегиб, кўнглига оғир ботади. Бу — биринчидан. Иккинчидан, йўл ҳақини олиб чипта бермаган, шу тариқа қандайдир даражада эгриқўлликка ўрганган ўсмирларнинг келажаги маълум. Улар худди бозорчи тенгдошлари сингари ҳамма нарсани — одоб-ахлоқни ҳам, маънавиятни ҳам пул билан ўлчайдиган бўладилар.

Табиий, энди ҳақли бир савол туғилади: хўш, у ҳолда қўлидан иш келадиган ўсмирёшлар ёзги таътилга чиққач, нима қилишлари керак? Қишлоқ шароитида-ку, тушунарли, деярли бўш қолмайдилар. Қай бирлари томорқада ишлайдилар, мол боқадилар, бошқалари далага чиқиб, ота-оналарига кўмаклашадилар. Бундай имконият бўлмаган шаҳарларда-чи? Бўй етиб келаётган ўғил-қизларимиз уч ой «бекорчихўжа» бўлиб юраверишлари ёки эртадан кечгача уйга қамалиб олиб «видик-боевик» кўраверишлари лозимми? Бунақада улар баттар ишёқмас, дангаса бўлиб қолмайдиларми?

Чамамда, биз масаланинг ана шу жиҳатларига ҳам алоҳида эътибор қаратишимиз шарт. Айтайлик, ёз пайтлари ўсмирларга мўлжалланган турли тўгараклар ёки гуруҳлар очиб, уларни касб-ҳунарга ва меҳнатга ўргатиб боришимиз даркор. Токи болаларимизнинг бир фасллик умри бекор ўтмасин, меҳнат қилганда ҳам эгриқўлликка эмас, ҳалол пешона тери билан пул топишга ўргансинлар. Тегишли вазирлик-идоралар, ёшлар ташкилотлари, ота-оналар бу ҳақда ўзаро биргаликда ўйлаб кўрсалар, фойдадан холи бўлмасди.

Абдумалик ИМОНҚУЛОВ,
соатсоз

* * *

Мен муаллифнинг «Йиртилмаган чипта учун тўланган пулларнинг маълум қисми йиғилиб-йиғилиб, бир тўда текинтомоқларнинг ҳамёнини қаппайтиради», деган хулосасига тўла қўшиламан. Буни айрим ҳайдовчи ва чиптачиларнинг гоҳ-гоҳида ўз оғизлари билан гуллаб қўйишларидан ҳам билса бўлади. Уларнинг мақтанишларича, катта автобусларда ишлайдиганлар ойликдан ташқари баъзан кунига минг-икки минг сўмдан «соф фойда» кўрар эканлар. Бу маош ҳисобига кун кечирадиган одамнинг, масалан, зиёли аҳлининг салкам икки ҳафталик меҳнат ҳақига тенг маблағдир. Демакки, айрим автокорхона раҳбарларининг «Йўловчиларга чипта тарқатилса-тарқатилмаса, фарқи йўқ. Биз планни катта қилиб белгилаб қўйганмиз. Ҳайдовчилару чиптачилар тушган пулларнинг ҳаммасини барибир кассага олиб келиб топширадилар», деган эътирозлари асоссиз. Аниқроғи, ўзларини оқлаш, хатокамчиликларини ҳаспўшлаш учун айтилган баҳонадан бошқа нарса эмас.

Мен фурсатдан фойдаланиб, яна бир масала хусусида тўхталмоқчиман. Эътибор берган бўлсангиз, соат кечки ўн-ўн бирлардан кейин кўчаларда маълум йўналиш бўйича қатновчи автобуслар деярли кўринмай қолади. Уларнинг ўрнини таксилар ва йўл ҳақи икки баравар қиммат хусусий ёки ижарага олинган автобуслар эгаллайди. Масалан, метронинг «Чилонзор» бекати устидаги чорраҳани олайлик. Бу ер кечаси ҳам, то метро поезди қатнови тугагунча, Ал-Хоразмий ва Сирғали туманига борадиган йўловчилар билан гавжум бўлади. Уларнинг корига фақат ўша бекатларга кетма-кет келиб тўхтайдиган қимматбаҳо таксилару хусусий ва ижарачи автобуслар ярайди.

Нега шунақа? Ёки автокорхоналар билан хусусий автоуловлари борлар ўртасида «кундузги хизмат биздан, тунгиси сиздан» деган мазмунда шартнома тузилганми?

Менимча, «Тошшаҳарйўловчитранс» раҳбарлари бу ҳақда ўйлаб кўрсалар, айрим йўналишлардаги автобусларнинг қатнов вақтини метро ёпилгунга қадар узайтирсалар, савобга қолган бўлардилар.

Сунматулла АҲМЕДОВ,
«Ўзтелерадиокомпания» ходими

БУРИЛИШ ҚАЧОН БЎЛАДИ?

Кино

Улуғ адибимиз Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романи асосида яратилган янги талқиндаги икки қисмли филм экранга чиқарилиши муносабати билан матбуотда, телевидениеда чиқишлар бўлди. Асар ҳақида турли фикрлар билдирилди. Муҳими, бу филм республикамиз киночилари томонидан яратилган бошқа кўпгина кино асарлар каби изсиз кетмади.

Демак, яхши филм яратилса, томошабин бефарқ қолмайди.

Хўш, мустақиллигимизнинг ўтган етти йили давомида худди шу «Ўтган кунлар» филми каби баҳс-мунозараларга сабаб бўладиган асарлар яратилдими? Умуман, ўтган давр мобайнида суратга олинган филмларнинг неча фоизи ўзбек миллий киноси хазинасига муносиб ҳисса бўлиб қўшила олади? Афсуски, бу саволларга ижобий жавоб олиш мушкул.

«Тоҳир ва Зуҳра», «Алишер Навоий» каби филмларимиз жаҳон кино санъати дурдоналари сифатида муносиб баҳоланганини фахр билан таъкидлаб келамиз. Хўш, келгуси авлодлар фахрланишига арзигулик кино асарлар яратиш учун бугун биз нима қиляпмиз.

Шу чоққача «Авваллари биз Москванинг қўлига қарам эдик, ўз ихтиёримиз билан филм суратга олиш ҳуқуқимиз йўқ эди, асосан шўролар ғоясига мос асарлар яратишга мажбур бўлардик», — қабилидаги гап-сўзлар кўп бўлди. Бугун мавзу танлаш, сценарий ёзиш, актёрларни саралаш каби барча ташкилий ишлар ўзимизнинг қўлимизда-ку! Ундан ташқари, Президентимиз миллий кинони янада ривожлантириш истиқболларини кўзлаб «Ўзбеккино» давлат акционерлик бирлашмасини тузиш ҳақида фармон чиқарди. Тошкент Давлат Санъат институтида кино соҳасида миллий кадрлар тайёрлаш борасида ҳам кўпгина ишлар амалга оширилмоқда.

Лекин, очиғини айтиш керакки, ҳали кинода ярқ этиб кўзга ташланган асарлар яратилмади. Албатта, биз юқорида номини тилга олган филм бундан мустасно. Ана шу филм ёнига, эҳтимол, улуғ соҳибқирон ҳақидаги кино асарни ҳам қўшиш керакдир. Лекин барибир бизда бундай кино асарлар кам яратилди.

Яна бир мулоҳаза. Яхши асарларни ҳар қанча филм қилсак арзийди, айниқса, «Ўтган кунлар» сингари асарларни. Чунки ундай асарларга ҳар гал мурожаат қилганда янги-янги қирралари очилаверади. Лекин бир нарсага жиддий эътибор ҳам берайлик. Бугунги бозор иқтисодиёти шароитида бир мавзуни ушлаб олиб, ҳадеб айлантиравермай, ҳаётнинг турли томонларини кенгроқ ёритиш, иложи борича мавзулар ранг-баранглигига эришиш зиён қилмайди, деб ўйлайман. Ахир, атрофимизга бир назар ташлайлик. Томошабоп кино асарларга мавзу бўла оладиган воқеалар камми! Замонавий мавзуда, айтайлик, тадбиркорлик, гиёҳвандлик иллати, ота ва болалар муносабати, табиат, экология билан боғлиқ қанча филмлар яратиш мумкин. Ё бўлмаса, бугунги кунда ўрганиш учун кенг йўл очилган тарихимизни олайлик. Ахир, ватанимиз ўтмишининг қанчадан-қанча очилмаган саҳифалари бор. Ҳали бугунги авлод билмайдиган, аммо билиши зарур бўлган қанча ўтмиш донишмандларимиз, алломаларимиз, шоиру олимларимиз, қаҳрамонларимиз ўтган. Узоққа бормай, 16-йил воқеаларини, иккинчи жаҳон уруши қаҳрамонлари ва бу урушда ном-нишонсиз кетган миллионлаб ўзбек йигитларини олайлик. Агар улар ҳақида бугун филм яратмасак, қачон яратамиз. Энг муҳими, бугунги воқеаларга бой ҳар бир кунимизни тарихий лenталарга бугун, бизнинг ўзимиз муҳрламасак, авлодларимизга биздан нима қолади? Мана шу етти йил ичида эришган ютуқларимиз, юртимизда рўй берган ўзгаришлар ҳақида қачон бадиий мукаммал кино асарини экранларда кўрамиз.

Кези келганда бир мулоҳазани айтишни лозим топдим. Мени маъзур тутсинлару, бир неча кекса авлод кино намояндаларини ҳисобга олмаганда, кўпгина режиссёрларимиз ўзбек миллий ҳаётини яхши билмайдилар. Янаям қўполроқ қилиб айтадиган бўлсак, она тилимизни тўлиқ билмайдиган бу ижодкорлар, тўғриси, русча фикрлаб, ўзбеклар ҳаётидан филм суратга оладилар. Шунинг учун ҳам кўпгина филмларда халқимиз ҳаётига уйғун бўлмаган воқеалар, ўзбекларга ўхшамаган қиёфалар тиқилиб ётибди. Ўрни келиб қолганда яна бир гап. Ҳамон четдан актёрлар таклиф қилиш ҳоллари давом этиб келяпти. Тўғри, Марказий Осиё республикаларида яшовчи актёрларнинг кўпи бизларга қон-қардош бўлиб кетган. Ҳатто улар яратган образлар бизнинг актёрлар яратган миллий қаҳрамонлардан фарқ қилмаслиги мумкин. Эҳтимол, маҳоратда бемалол бизнинг актёрлар билан баҳслашадиганлари, ҳатто ўтиб кетадиганлари ҳам кўп. Лекин гап бу ерда миллий кадрларни кўпайтириш, уларни тарбиялаб, касбий маҳоратларини ошириш борасида боряпти. Республикамиздаги 30дан ортиқ театрни айтмай қўя қолайлик, халқимиз орасида қанчадан-қанча истеъдодлар бор. Ахир, уларнинг имкониятларини очиш, уларга йўл кўрсатиш бугунги режиссёрларнинг вазифаси эмасми!

Эҳтимол, бу мақола ёзилаётган вақтда «Ўзбекфилм» павилонларида янги ва яхши филмлар суратга олинаётган ёки ишлар тугалланган бўлиши мумкин. Ҳар нима бўлганда ҳам бизнинг муддаомиз ўзбек киноси жаҳон кино оламида ўз ўрнига эга бўлсин, биз ҳам катта-катта фестивалларда иштирок этайлик, деймиз. Ҳамиша ҳам четдан туриб гапириш, маслаҳат бериш осон. Лекин, барибир, ана шу гапларда бироз бўлса-да, жон борлигига эътибор қилинса яхши бўларди. Чунки мақсадимиз, кимнидир қоралаш ёки қилинган ишларни чиппакка чиқариш эмас, ишнинг бундан ҳам яхши бўлишини таъминлашга ҳаракат қилишдир. Чунки ўтган етти йил оз фурсат эмас, бу давр ичида туғилган чақалоқ бугун биринчи синфни тугатди. Ўзбек киноси ҳам шу сингари бир поғонани босиб ўтди. Кейинги поғоналар юксакларга элтишини истардик.

Гулчеҳра УМАРОВА

Тарих ва тақдир

УЛУҒ ЙЎЛЛАР ЧОРРАҲАСИДА

Қадим дунёнинг гўзал масканларидан бири бўлмиш она юртимиз — Ўзбекистонимизнинг ҳар бир қишлоғи, шаҳри, тумани ва вилоятлари ўзининг алоҳида-алоҳида тарихига ҳам эга. Кўҳна тарихнинг ўчмас излари бундай жойларнинг номларида, аҳолисининг яшаш тарзида, урф-одатларида, у ерларда қурилган асориатиқаларда сақланиб қолинган.

Айрим жойларнинг тарих саҳифаларида номи ёзиб қолдирилмагани билан бундай жойларда ҳам тарих ўзининг ўчмас изларини қолдирган. Самарқанд вилоятининг жанубида, Қашқадарё вилояти билан чегарада жойлашган Жом қишлоғида ҳам тарихнинг бундай унутилмас саҳифалари анчагина. Ушбу қадимий қишлоқнинг тарихига назар ташлашдан олдин Жом қишлоғи ҳақидаги айрим маълумотлар билан танишайлик.

Жом қишлоғи жўғрофий жиҳатдан Зарафшон тизма тоғларининг жанубий-ғарбий этагида жойлашган. Қишлоқ тоғ оралиқларидан бошланиб, ғарбдан Жом чўли томонга, Эски Анҳор канали бўйларига қадар чўзилган бўлиб, умумий узунлиги 25-30 километрни ташкил этади. Аҳолиси 20 минг кишидан ортиқ.

Республикамизда бундай катта қишлоқлар бармоқ билан санарли бўлгани учун ҳам улар тарихини бугунги кундаги ижтимоий ҳаёт тарзини ёритишни мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз. Қишлоқ аҳолиси асосан чорвачилик, ғаллачилик, гиламчилик билан шуғулланишади, тоғларидан қурилишбоп мармар қазиб олинади.

Жом қишлоғи қадимда Буюк Ипак йўлида жойлашгани учун ҳам кўп жиҳатдан Самарқанд тарихи билан узвий боғлиқдир. Мовароуннаҳр ва Хуросонни боғловчи энг асосий йўллардан бири Жом қишлоғи орқали ўтган.

Қишлоқнинг тарихий ёдгорликларидан бири қишлоқ тепасидаги Ғиштбанд сув омбори бўлса, иккинчиси Каттатепа қалъаси харобаларидир. Ушбу сув омбори ҳақида Энциклопедиямизнинг 14-жилдида қуйидаги фактлар келтирилади:

«Ғиштбанд — XII асрдаги сув омбори тўғонининг қолдиғи. Омондарасойда жойлашган. Ғиштбанд Омондарасойнинг энг тор қисмида бўлиб, ҳозирги баландлиги 9 метр, узунлиги юқори қисмида 24,5 метр, асосида 10 метр, қалинлиги юқорисида — 5,5 метр, асосида — 9 метр. Ғиштбанднинг сув тўпланадиган ички томони тик, ташқариси зинапоя шаклида, XII асрда чуқурлиги 9 метр, узунлиги 700 метр, кенглиги тўғон олдида 25 метр, юқори томонида 100 метр бўлган. Сойнинг қишки оқими ва баҳорги сел сувлари омборга тўпланиб, қарийб 300 куб метрли сув запаси ҳосил қилган. Ғиштбанд туфайли Самарқанд ва Қарши оралиғидаги қадимги карвон йўли ёқасида мустаҳкам қалъа қад кўтарган. Қалъанинг харобалари ҳозирги вақтда Каттатепа деб аталади. У Ғиштбанддан 5 км. ғарбда, Жом қишлоғи яқинида жойлашган. Жом қишлоғининг ўзида 250—300 гектар ер майдони суғорилиб обод этилган. Сув омбори нураш, лойқа босиши натижасида ишдан чиққан». Ушбу сув омборига профессор А. Муҳаммаджоновнинг «Археология асослари» дарслик китобида янада кенгроқ ўрин берилган.

Жом қишлоғи тарихини юқорида Ғиштбанд сув омбори ва Каттатепа тарихи билан чамбарчас боғлиқ дедик. Булардан ташқари, қишлоқ Самарқанд — Насаф (Қарши) — Керки — Ҳирот карвон йўли ёқасида жойлашгани, қишлоқдан каттагина сой — (айрим манбаларда Жом дарёчаси деб аталади) Жом сойи ўтгани учун ҳам кўплаб тарихий воқеаларнинг гувоҳидир.

Жом қишлоғи машҳур тарихчилар Низомиддин Шомийнинг «Зафарнома»сида, Шарофиддин Али Яздийнинг «Зафарнома»сида, Муъниддин Натанзийнинг «Мунтахоб ут-таворих» асарида, Абдураззоқ Самарқандийнинг «Матлаъ ус-саъдайн ва мажмуаъ ул-баҳрайн»ида, В. В. Бартольднинг «Улуғбек ва унинг замонаси», В. А. Вяткиннинг «Самарқанд вилояти материаллари ва тарихий географияси» ва бошқа асарларда турли воқеалар баёни билан тилга олинади.

Буюк соҳибқирон Амир Темурнинг сарой тарихчиси ва замондоши Низомиддин Шомий ўзининг «Зафарнома» асарида Жом қишлоғини соҳибқирон Амир Темурнинг мўғул хони Илёсхўжа қўшинлари билан жанги муносабати билан тилга олади. «Амир Соҳибқирон душман кетидан қувлаб Оби Ёмга (Жомга) етди ва (у ерда) йўлларини тўсиб, улардан кўпини ўлдирди. Амир Чоку ва Амир Сайфиддин лашкар билан Самарқандга юборди. Искандар ўғлон, амир Ҳамид, амир Юсуфхўжа қўлга тушдилар. Улар амир Бекижакнинг Илёсхўжа билан қочганлигини маълум қилгач, амир Ҳусайн ва амир Соҳибқирон шоду хуррам бўлиб, бир неча кунни Ёмда ўтказдилар».

Буюк саркарда Амир Темурнинг мўғуллар устидан Амир Ҳусайн билан биргаликдаги қозонган 1363 йилдаги Жом сойи бўйидаги дастлабки улкан ғалабаси баёни Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома»сида ҳам қайд этилган. Тарихчи Муъниддин Натанзийнинг «Мунтахоб ут-таворих» асарида эса бу воқеа қуйидагича баён қилинган: «Баронғор ғулини Амир Ҳусайн бошламиш қилди. Жавонғор ғули Амир Темур қўмондонлигида ясол тортди. Илёсхўжа ўғлон ҳам сон жиҳатидан ошиқлигига қарамай, ўз лашкарларини икки ғулга сафлади. Бирига Илёсхўжа ўғлон ва амир Ҳомид, бошқа ғулга Тўқтемир ва амир Бекичак бошчилик қиларди. Баён қилинган тарзда Шаҳрисабзнинг машҳур қишлоқларидан бири бўлмиш Қабаймитанда муқобил бўлиб, жанговар сафга тизилишди. Мўғул ҳировуллари, яъни Тўқтемир баҳодир ва амир Бекичакнинг иниси Беки кабилар биринчи зарбадаёқ тўзғиб кетиб, аксар баҳодир ва амирлардан баъзилари қиличга ем бўлдилар, баъзилари найза ва ўққа нишон бўлдилар ёки асир тушдилар. Султон ғозий (Амир Темур) Ём суви бўйигача от солиб, қочаётган мўғулларнинг йўлини тўсди. Ҳожи Сайфиддин амир Жоку билан Самарқандга отланишди. Искандар ўғлон амир Ҳомид, амир Юсуфхўжа, амир Ҳайдар ва яна кўплаб катта амирлар асир қилиб олиндилар. Илёсхўжа ўғлон ва амир Бекичак ҳам асирлик домига тушган эдилар-у, лекин бир гуруҳ одамлар узоқни ўйлаб, уларга от ва озуқа бериб, тунда жўнатиб юборишди. Султони ғозий (Амир Темур) ва Шер Баҳром мағлублар изидан тушиб, Хўжанд сувидан (Сирдарёдан) ўтишди ва мўғулларни Тошкандгача қувиб боришди». Таниқли тарихчи олим Бўрибой Аҳмедов «Амир Темурни ёд этиб» асарида Оби Ём жанги ҳақида қуйидагича ёзади: «Шундай қилиб, Темурбек ва амир Ҳусайннинг саъй-ҳаракатлари билан 1363 йилнинг кузида қарийб тўрт йилдан бери давом этиб келаётган мўғул истибдодига чек қўйилди».

Кўпгина тарихий манбаларда Жом қишлоғининг номи «Ём» шаклида учрайди. Қуйида ана шу масалага, яъни қишлоқнинг номланишига ойдинлик киритиб олсак.

Низомиддин Шомийнинг «Зафарнома»сига изоҳлар берган матншунос олим Омонулло Бўриев: «Оби Ём — ҳозирги Жом сойи, Самарқанд вилоятининг жанубий қисмида.

Ём (ёки ёмхона) — мўғуллар ва темурийлар даврида тахминан ҳар бир кунлик йўлда элчилар, чопарлар ва давлат арбобларининг тўхташ жойи. Бу ерда озиқ-овқат, тунаш учун жой, от-уловларга ем-хашак берилган. Кетиш олдидан лозим бўлганда отларни алмаштириб берганлар, керакли яроқларни ҳозирлаб, йўловчиларга топширганлар», деб ёзади.

Натанзийнинг «Мунтахоб ут-таворих»да ёзишича: Амир соҳибқирон салтанат тахтига чиққандан сўнг ғурбат ва маҳрумлик йилларида Худойи таоло олдида қандай аҳду паймон қилган бўлса, тўла-тўкис ушбу тарз ва қоидалар асосида Худонинг халқи билан муомала қилишни ўзига касб қилди. Энг аввал барча йўлларда **ёмлар** барпо этишни буюрди ва халқ ўтиб кечадиган жойлардаги харобаларни тузатиб, обод қилдирди. Олий работлар ва хонақоҳлар қурдириб, фақиру мискинлар учун хайрия тарзида уларнинг эшикларини очиб қўйди».

Демак, қадимги турк тилида «ём» сўзи ҳозирги «бекат» маъносини берган. XV асрнинг охири XIV асрнинг бошларида Жом дарёси шайбоний ўзбеклар, аникроғи «ж»ловчи қипчоқлар ўтроқлаша бошлагандан кейин «ём» ўз-ўзидан маҳаллий аҳоли лаҳжасида «жом» шаклини олган ва ҳозирги кунгача ана шу ном билан аталади.

Рус тилшунос олими В. И Даль ўзининг рус тилининг изоҳли луғатида кўрсатишича: «ём» сўзи рус тилига«ям» шаклида татарчадан кириб келган. Унинг изоҳлашича, ям — қишлоқ, почта араваси жўнайдиган станция маъносидадир. Бу почта араваси ҳайдовчиси эса «ямщик» деб юритилган. Демак, қадимги турк тилидаги «ём» сўзи рус тилида ҳам ўзбек тилида ҳам бир хил маънода қўлланилган. В. И. Дальнинг бу сўзни рус тилига татарчадан кириб келган дейишига сабаб қадимги русда барча турк қавмини татарлар деб аташган. Бунга ишонч ҳосил қилиш учун Л. Н. Толстойнинг «Кавказ асири» ҳикоясини эсланг, бу ҳикояда бутун Кавказдаги турк қавмлари ҳам умумий ном билан татарлар деб юритилган.

Қадимдан Жом қишлоғидан фақат Мовароуннаҳр — Хуросон карвон йўли эмас, балки қишлоқни — Кеш (Шаҳрисабз) — Жом — Тим — Бухоро карвон йўли ҳам кесиб ўтган. Бу йўл тоғ ва қирларнинг қулай жойларини қазиб ўтказилган. Тоғ ва қирларни кесиб қазилган йўлнинг тор қисмлари «кўтал» деб юритилади (Қизил Кўтал, Катта кўтал). Буюк саркарда ва шоир Бобур Самарқандда енгилганидан кейин ана шундай кўталлардан ўтганлигини «Бобурнома»да ёзиб қолдирган. Тоғлар оралаб ўтган Жом—Шаҳрисабз йўлидан бугунги кунда ҳам фойдаланилади. Жом қишлоғи икки карвон йўлининг чорраҳаларида жойлашгани савдо-сотиқнинг ривожланишига олиб келиш билан бирга муҳим стратегик аҳамият касб этади. Қишлоқ яқинидаги Қоровултепа деб аталувчи тепаликка қоровуллар қўйилиб, улар карвон ва лашкарларнинг қайси томондан келаётгани ва кетаётганини кузатиб туришган, ўз вақтида бу ҳақда қалъадагиларни хабардор қилишган.

Қишлоқ аҳолиси ўртасида қишлоқнинг нега «Жом» деб аталиши ҳақида турли-туман фикр-мулоҳазалар, ривоятлар мавжуд, лекин бизнингча энг тўғри ва илмийликка асосланган фикр юқорида келтирилган, тарихий асарларда баён қилинган ём (жом) — бекат маъносидир.

Хуллас, Жом қишлоғининг тарихи жуда узоқ ва қадимийдир. Бунга сабаб бир томондан қишлоқнинг карвон йўли ёқасида жойлашгани бўлса, иккинчи томондан қишлоқ жўғрофий жиҳатдан аждодларимизнинг деҳқончилик ва чорвачилик билан шуғулланишлари учун сувли, яйловли қулай жойда ўрнашганлигидир. Шунинг учун ҳам қадимий Турон заминда энг қадимгилардан бўлиб, XII асрдаёқ Ғиштбанд сув омбори бу ерда барпо қилинган.

Қишлоқнинг қадимийлигидан Ҳаприн бува қабристонидаги қабр тошлари ҳам гувоҳлик беради. Бу ердаги қабрлар мусулмонлик қабрларидан фарқли ўлароқ, тўрт бурчак шаклида бўлиб, тошлар билан ўраб олинган. Бу ҳол ислом динидан ҳам олдин бу ерда одамлар ҳаёт кечирганлигидан далолатдир. Бугунги кунда Оқтош ва Ҳаприн бува қабристонларидаги хонақоҳларнинг ўрни ва номларигина қолган, холос.

Жом қишлоғи фақатгина соҳибқирон Амир Темур мўғуллар устидан илк бор ғалаба қозонган тарихий жой бўлибгина қолмасдан, машҳур тарихчи Абдураззоқ Самарқандийнинг Шоҳруҳ мирзо ва Улуғбек юришлари, ҳокимлиги ҳақида ҳикоя қилувчи «Матлаъ саъдайн ва мажмуа ул-баҳрайн» асарида ёзишича, Шоҳруҳ мирзонинг падари бузруквори соҳибқирон Амир Темур вафотидан кейин Самарқанд тахтини қўлга киритиб, Мовароуннаҳрда ўғли Улуғбек мирзони подшоҳ кўтаришида ҳам муҳим ўрин тутган. Худди мана шу Жом қишлоғида Шоҳруҳ мирзо Самарқанд ҳокими Шайх Нуриддин лашкарларини енгиб, Самарқандни қўлга киритади. Бу ҳақда Абдураззоқ Самарқандий қуйидагича ёзади: «Улуғбек мирзо Кеш ерларидаги қавчинларни тўплаб зафар йўлдоши бўлган мавкабга келиб қўшилади ва кўп сонли кишилар тўдаси (ҳоқони саидга) хизмат сафига тизилди (Шоҳруҳ лашкари сафига қўшилди дейилмоқда).

Амир Шайх Нуриддин ҳам жангу жадал ва уришишу ўлдиришга ҳозирланиб Қизилработ ва Оби Ём атрофларида отлиқ ва пиёдалардан ўнг қанот ва чап қанот қалб ва жаноҳларни ростлаб сипоҳ тузиш шартлари-ю лашкар тортиш қоидаларини бажо келтиради. Ҳоқони саид ҳазратларининг (Шоҳруҳ) сипоҳи эса улуғ подшоҳ (Аллоҳ)нинг мадади билан тартибга келтирилган эди. Ҳар икки сипоҳ саф тортиб бир-бирига қарши рўбарў келган вақтда амир Шайх Нуриддин амир Мубашшир борасида шубҳага тушиб уни қатл қилди. «Кимки золимга кўмак берса, Аллоҳ унинг устидан ўша золимни ҳукмрон қилиб қўяди», деган буйруқ ўз сирини ошкор қилди. Ҳар икки тарафнинг диловарлари майдон томон юзланиб, уруш оташи баланд кўтарилди ва қатл ови аланга олди. Амир Худойдоднинг бир ўғли душман томонда туриб мардонавор жанг килмоқда эди, мирзо Аҳмад Мирак илгари юриб уни чекинтирди ва Бойдуни (отдан) туширди. Қавчинлар шижоат асарларини кўрсатдилар. Он ҳазрат (Улуғбек), — мисра, — «Ҳамиша ғолибу зафарли бўлгин» куйини ўзига жанг оҳанги қилиб олди; қулнинг ботирлари ва қалбнинг диловарлари бараварига ҳаракатга келдилар, фатҳу зафар насими хоқони саид ҳазратларининг давлат байроғи томон эсди ва мағрур Шайх Нуриддин енгилиб, шундай саноқсиз катта лашкар бир соат ичида бало паймолию ранжу алам сипарининг йўлдоши бўлди. Жазоланиши тепиш бўлган бир гуруҳга онҳазрат иноят қилиб (гуноҳларидан ўтди). Тўққизинчи рабиъ ал-аввалда (12 июл, 1410 йил), шанба куни (айтилган воқеалар бўлиб ўтди), ўн биринчи куни (14 июл, 1410 йил) эса хумо ҳашаматли соябон давлат соясини яна дорруссалтана Самарқанд устига ташлаб байроқлар офтобининг шуъласи ва чодирлар ойининг нури у шаҳар атрофини мунаввар қилди. Ҳоқони саид улуғвор отаси, яъни номдор соҳибқирон (Темур)нинг (қабрини) зиёрат қилиб, сўнг бошқа табаррук қабрлар (зиёратига) киришди ва у диёру шаҳарлар улуғларининг мададини тилади. Самарқанд аҳолиси қайтадан бахтсизликлар чангию ҳодисалар панжасидан халос топиб, табрик шартларини бажо келтирдилар. Он ҳазрат уларнинг ҳар бирига ўз рутбасига яраша яқинлик палосидан ўрин берди ва амир Шоҳмаликни номдор сипоҳ билан Ўтрорга юбориб, Шайх Нуриддин тобеларидан кимни кўрса йўқ қилишни буюрди».

Хулоса қилиб айтганда, Жом ана шундай тарихий қишлоқдир. Бухоро хонлигининг (Шаҳрисабз беклиги) ва рус истилочиларининг генерал Абрамов бошчилигидаги қўшини билан 1868 йилги ҳал қилувчи тўқнашувларидан бири ҳам айнан ана шу Жом қишлоғида бўлиб ўтган.

Нормўмин ОЧИЛОВ

Тоғлар бағрида

Ёднома

УНИ «ҚАЛБИ ДАРЁ» ДЕЙИШАРДИ

Ўзбекистон Фанлар академиясига қарашли Адабиёт институтидан биронта мавзу олиб, илмий иш ёзмоқчи бўлдим. У ерда менга: олдин ўзингиз бирон мавзуни танлаб, кичикроқ бир нарса ёзиб келинг, сизнинг салоҳиятингизни кўрайлик, шунга қараб иш тутамиз, дейишди. Ўйланиб тургандим, шунда филология фанлари номзоди Мурод Иброҳимов жонимга ора кирди: «Хоразмда бир яхши шоира бор — Уллибиби Отаева деган, шунинг ижоди ҳақида бир нарса ёзиб келинг, қолган гапни кейин гаплашамиз», деди. Мен айтганларини бажардим, ёзганимни кўрсатдим. Қўлёзмани маъқул топишиб, уни биронта газетада эълон қилишни маслаҳат беришди ва шу туфайли менга нисбатан уларда ишонч пайдо бўлиб, янги мавзу бердилар. Ишларим юришиб кетди. Меҳнатдан толиқмас, руҳим жуда тетик эди. Бу хосиятли аёлнинг таъсири менга жуда баракали бўлди. Шу баҳона Уллибиби опа билан яқиндан танишиб, борди-келди қила бошладик. Хоразмга борсам уни кўрмасдан келмасдим.

Тошкентга янги кўчиб келган кунларимнинг бирида, Уллибиби опа ижарада турган уйимда уч кун меҳмон бўлди. Мана шу уч кун бизни бир-биримизга боғлаб қўйди. Ижарада турганлигим сабабли шароитим жуда ночор, бор бойлигим — битта стол-стул ва битта каравот эди, холос. Уллибиби опа кейинчалик шу уч кун ҳақида менга қайта-қайта гапирди. «— Уйингиз шундай сокин эдики, ўша кунлари жудаям ёзгим келар, бир нарсалар миямга қуйилиб келаверарди. Келганимдан бери сизнинг шу уйингизни ўйлайвераман», — деган гапларини олдинига тушунмасдан, қабул қила олмадим. Бироқ унинг ғоятда хоксор, камсуқум феълини, давлат-бойликдан мосуво бир тоза кўнглини, безаклардан, ортиқча ҳоюҳавaслардан узоқда турган беғубор қалбини кўриб-кузатганимдан кейингина, ўзининг ҳашамдоргина уйида ёзолмаган нарсасини нима сабабдан менинг ғариб кулбамда ёзгиси келганини тушундим. Шоиранинг мана бу шеъри шундай руҳий таъсир остида яратилган эди:

Бахтлиларнинг
юзида олранг,
Мен истайман
заъфаронликни.
Тўйиб кетдим
бундай тўқликдан,
Рад этаман
фаровонликни.
Мен истайман
шундай бир азоб,
Қоқ иккига бўлса
танимни.
Хушфеълликмас,
тилайман ғазаб,
Зир титратса ғанимни.
Кўксим тўла армон,
тўла дард,
Зар кийимлар
ярашмас менга.
Топилармиi менга
ҳамдард мард,
Мен илтижо айлайман
тунга.
Ёшгина тул қолган
аёлнинг
Қийноқларин бошдан
кечирай.
Мен умримнинг
луғатларидан
«Ҳузур» сўзин тамом
ўчирай.
Юлдузларим
сочмас шўъла,
Кўзларимда ёшлар
потраса.
Ёлғондакам жилмайиб
турмай
Сатрларим ёниб
додласа...

Ғоятда самимий, олижаноб инсон бўлган Уллибиби опа эл-юртга таниқли, теварак-атрофда уни кўплар билиб, ҳурмат қилишларини, тўй-маъракалар усиз ўтмаслигини, обрў-эътибор ва сеҳр-иззати таниш-билишлари орасида юқори эканлигини билса ҳам ўзини давраларда жуда оддий ва ночор тутарди. Ҳатто танишларидан бири унга: «— Уллибиби, шунча пулинг бор (унинг ота-онаси бадавлат одамлар бўлган), ўзингга чиройли кўйлакларни олиб, гулдек бўлиб юрсанг бўлмайдими, қаёқдаги нарсаларни кийиб юрасан», деганида шоира: «Мен янги кийим кийсам жуда безовта бўламан, менга шуниси дуруст», деган экан. Унинг эгни умри бўйи гулдор кийим кўрмади. Балки уруғ-аймоғи орасида ўлимнинг кўп бўлганлиги унинг руҳини шунчалик тушкун ҳолатга солганмикан.

Кўксим тўла армон,
тўла дард
Зар кийимлар
ярашмас менга, —

деб шоира ўз ҳолатига ўзи тушунча бераётгандек гўё.

Талабалик йилларимда вилоятнинг машҳур шоираси ҳисобланган Уллибиби опани — мен уни жуда яхши танийдиган, бироқ у мени билмайдиган кунларнинг бирида — йўлда тасодифан учратиб қолдим. Унинг қўлида идиш-асбоблар солинган каттароқ сумка бор эди. (Афтидан, кимнингдир орқасидан касалхонага кетаётган эди. Табиийки, бизлар бир-биримизга бефарқ эдик. Индамай ўтишни ўзимга ножоиз билдим, берган саломимга у бошини қимирлатиб қўйди. Шундай шоиранинг йўлда идиш-товоқ кўтариб юргани менга шунчалик ғайритабиий туюлибдики, буни ичимга сиғдиролмасдан курсдошларимга гапириб берганман. «Нима қипти, ахир, у ҳам рўзғорлик, оддий одам», дейишди дугоналарим. «Йўғ-э, шундай машҳур шоираям пиёда юрадими», дейман бу ҳайратимдан таскин топмай, унга яна янгисини қўшиб. Менинг ҳайратларимни оддийгина қабул қилган дугоналаримдан кўнглим ранжиди. Тинмай шеърларини ёд олаётганим бу гўзал қалбли аёл мен учун улуғ бир сиймо эди, ахир. Бу илк таассуротимни кейинчалик ўзига гапириб берсам, у кулиб: «Ўртоқларингиз тўғри айтган, мен жудаям оддий аёлман» деганди.

У-бу ёзаётган пайтларимда таниш қаламкашлар мендан: — Уллибибини танийсизми? — деб сўрашарди. — Йўқ, — деган жавобимга, — у билан албатта танишинг, этагини маҳкам ушланг, у қалби дарё аёл, — дейишарди.

Қалби дарёлигининг биттагина мисолини айтиб берай: ўша менинг уйимда яшаган уч кунда у мени яхшилаб кузатган. Учинчи куни менга: — Бу атрофда озиқ-овқат дўкони борми, чиқиб келайлик, болаларимга у-бу олишим керак, — деди. — Рўзғор қилишни билмайман, нима олсам уларга ёқаркан, — деб сўради мендан. Менинг кўрсатган нарсаларимни олди. — Пулим бор ҳали, яна олайлик, — деди. Анча нарса танладик. Йўл кираги озгина қолдирди. — Тошкентдан чиқиб кетсам бўлди, у ёғига Одил кутиб олади, — деди у кулиб. (Эри билан синфдош бўлишган.) Харид қилган нарсаларини катта сумкага жойлаётсам: — Болаларимга отаси олиб беради, буни сизнинг болаларингизга олганман, - деди у ва менинг қаршилигимга қулоқ ҳам солмасдан нарсаларни ташлаб кетди. Шундай яхшиликлари сингган аёл Тошкент касалхонасида бир ой ётиб, менга хабар бермаган, безовта қилгиси келмаган. Кетишига бир кун қолганда бировлар орқали хабар юборган кўриб қолай деб. (Кўриб қолай деб!...) Эшитибоқ оёғимни қўлимга олиб бордим. Афсуски, шу куни эрталаб чиқиб кетибди. Бу афсус суякларимни зирқиратиб юборган ўшанда. Шу-шу, уни қайта кўриш насиб қилмади. Навбатдаги Хоразмга боришимда мудҳиш гапни эшитдим...

Уллибиби опадек фозила аёл, ҳассос шоира Хоразмга бир келиб кетди. Гарчи ёш кетган бўлса-да, у кўп одамларнинг кўнглига йўл топиб, улар дилини ром эта олган. Шоира «Атиргул» шеърини (ўзидан қиёсланиб) шундай ёзган:

Кўнгли очиқ атиргулнинг,
Қўли очиқ атиргулнинг,
Яширмас у ҳисларини —
Ўзи учун асрамайди
Хуш исларини.
Дилбар наволарни
суяр у.
Очиқ ҳаволарни суяр у.
Дунё фақат шўх
куйларга
Тўлсин, дер.
Димоқларга фақат хуш
бўй
Урилсин, дер.
Шундан... ҳар тонг
булбулларни
Интиқ кутар.
Дайди, сайёҳ
шамолларга
Ҳидин тутар.
Йўқ, атиргул гулмас ё
Ўз қадрин билмас.
Фақат кўнгли, қўли
бирдай
Очиқ, холос!

Шоиранинг оқилона битилган дардли кўнгил розларини севиб ўқийдиган мухлислари, «қалби дарё»лигини ҳис қилгувчи яқинлари, самимий мададларига суянгувчи шогирдлари, албатта, уни кўп эслаб, ҳақига дуои-фотиҳалар ўқишади. Охиратингиз обод бўлсин, Уллибиби опа.

Гулсара ИСМОИЛОВА,
филология фанлари номзоди

ДОВУДИЙ ОВОЗ СОҲИБИ

Домла Ҳалим Ибодов туғилган куннинг 120 йиллигига

Бухоро мақом мактабида етишиб чиққан истеъдодли ижодкорлардан бири домла Ҳалим Ибодовдир. У беназир овоз соҳиби эди. Ҳар бир санъаткорнинг ўзига хос ижод йўли, ижро мактаби ва репертуари бўлганидек, домла Ҳалим Ибодовнинг ҳам ўз услуби мавжуд эди. У кўпинча шашмақом шўъбаларидаги айрим қисмлар, жумладан, савт ва мўғулчаларни усталик билан ижро этгани учун ҳам таниқли мусиқа мутахассислари орасида «Домла Ҳалим Савтхон» номини олганди.

Домла Ҳалим Ибодов 1878 йили шашмақом билимдонлари ватани — Бухорода тикувчи-косиб оиласида дунёга келади. Унинг отаси ўша даврнинг илғор фикрли кишилари, бадиият ва санъат усталари билан дўст эди. У мусиқани севибгина қолмасдан, балки ҳаваскор даражасида бўлса-да ашула ҳам айтарди. Хонанда дастлабки мусиқа сабоғини ўз отасидан олади.

Доира жўрлигида халқ ашулаларини анча маҳорат билан ижро этади. Устоз Шарифжон Танбурий шашмақомнинг наср ва мушкилот қисмларидан бир қатор шўъбаларини унга ўргатади. Ўрта Осиё ва Шарқ халқларида бўлганидек, Бухорода ҳам атоқли санъаткорлар ўртасида бир урф мавжуд эди: ҳар бир етук санъаткор халқ мумтоз ашулаларини ижро этиш билан бирга, мусиқа санъатининг мураккаб жанри бўлмиш шашмақомни чуқур билиши ва шўъбаларини ижро этаётганда улар билан боғлиқ мураккаб усулларни доира жўрлигида айтиш маҳоратига эга бўлиши шарт эди. Домла Ҳалим ўзи айтган барча ашулаларга доирада ўзи жўрнавозлик қила оларди.

Домла Ҳалим ўн тўққиз ёшидаёқ халқ орасида анча танилган хонанда бўлиб етишади. Шундан сўнг у ўз санъатини Ота Жалол, Ота Ғиёс, Ҳожи Абдураҳмон, Қори Камол, Қори Нажм, Уста Эргаш ва Уста Тўла каби мақом билимдонларига намойиш этади ва улар ёрдамида мақомхонлик маҳоратини янада такомиллаштиради. Айниқса, «Қашқарчаи мўғулчаи сегоҳ», «Уфори Сарвиноз», «Ироқи Бухоро», «Мўғулчаи дугоҳ», «Насруллои», «Қашқарчаи Ушоқ» каби мақом шўъбаларини айрича маҳорат билан ижро этади. Одатда, шашмақом шўъбалари ва мумтоз ашулалар ижросида ҳофизлар баланд пардаларни олишда Намуди дугоҳ, Намуди сегоҳ, Намуди дунаср кабилардан ташқари, авжи Турк, авжи Зебопари, авжи Муҳайяр, авжи Хуросон, авжи Кашмири сингари баланд пардалардан фойдаланадилар. Бу авжларнинг энг кучлиси авжи Турк ва Зебопари бўлиб, улар хонандадан баланд, диапазони кенг ва ширали овозни талаб этади.

Бундай авжлари бўлган ашулаларни ижро этиш довудий овоз соҳиби домла Ҳалимга насиб этган эди. Унинг овоз диапазони ва ижро маҳорати ҳақида атоқли ҳофиз Леви Бобохонов қуйидагиларни айтганди: «Домла Ҳалим оромбахш овозининг ҳажми шу даражада катта эдики, унга танбур пардалари тоб беролмасди. У мумтоз ашулалар ва мақомларни катта маҳорат билан ижро этарди».

Номдор ҳофизнинг ижоди 1920 йиллардан сўнг кўп қиррали фаолиятга айланди. У Бухоронинг Лаби ҳовузи девонбеги қошида ўтказиладиган «Шарқ кечаси» номли маданий-маърифий кечалар, концертларда қатнашишдан ташқари, Абдурауф Фитрат ташаббуси билан 1921 йили Бухорода Ҳовузи Дастурхончи маҳалласида ташкил этилган Шарқ мусиқа мактабида анъанавий халқ мусиқа ижрочилиги муаллими бўлиб ишлайди.

Домла Ҳалим 1923 йили ўзбек концерт труппаси билан Бутунроссия қишлоқ хўжалиги кўргазмасида иштирок этиб, москвалик тингловчиларда чуқур таассурот қолдиради.

Ҳофиз 1928 йили профессор Н.Миронов раҳбарлигида Самарқандда ташкил этилган Ўзбекистон мусиқа ва хореография илмий-текшириш институтида атоқли санъаткорлар В.В.Успенский, Ота Жалол, Ота Ғиёс, Ҳожи Абдураҳмон, Содирхон ҳофиз, Ҳожи Абдулазиз ва бошқалар билан бирга кейинчалик ўзбек мусиқа санъатининг йирик намояндалари бўлиб етишган М.Ашрафий, М.Бурхонов, Д.Зокиров, М.Левиев, Ш.Рамазонов, Т.Содиқов, О.Ҳалимовларга шашмақомнинг мушкилот ва наср қисмлари ижро сирларини ўргатади.

1932 йили санъат ходимларининг республика съездида энг яхши созанда ва хонандалар билан бирга иштирок этгандан сўнг, у Ўзбекистон радиосига ишга таклиф этилади. Тошкентда у мусиқа тадқиқотчиси Елена Романовская билан ҳамкорлик қилиб, Рост мақомидан «Наврўзи Сабо», Бузрук мақомидан «Қашқарчаи Сарвиноз», Насруллои дугоҳ мақомидан «Мўғулчаи дугоҳ» каби қатор мақом шўъбаларини магнит тасмасига ва пластинкага ёздиради. Таниқли мусиқашунос олима Е.Романовская Ҳ.Ибодов овозининг таъсир кучи ва услубини қуйидагича таърифлайди: «...у ашулани гўзал тембрли товушда тиниқ ва эркин ижро этишдан ташқари, қудратли нафасга ҳам эга эди ва бир нафас олишнинг ўзида ашуланинг жуда мураккаб жойларини усталик билан ижро этар ва товушни узоқ чўза олар эди. У табиий овозга эга бўлиб, умрининг охиригача ашулани худди ёшлардек осонлик билан ижро этар, ашула авжига «юз» марта чиққанда ҳам унинг юзида озгина бўлса-да, кучланишни кўрмайсиз». Дарҳақиқат, унинг овози мусиқа тили билан айтганда, тенор-алтина бўлиб, жуда юқори пардаларда тиниқ жаранглайдиган «шиками» (товушни ичкаридан чиқариш услуби) овоз эди.

Атоқли халқ ашулачиси домла Ҳалим шогирд тайёрлаш борасида ҳам анча заҳмат чекди. Ўзбек ва тожик санъатининг забардаст намояндалари Мутаваккил Бурхонов, Мухтор Ашрафий, Ёқуб Довидов, Борух Зиркиев, Шоҳназар Соҳибов, Фазлиддин Шаҳобов, Маъруфжон Тошпўлатов, Нажмиддин Насриддинов, Габриэл ва Нуриэл Беняминов, Эргаш Шукруллаев, Аюб Қодиров каби мусиқа санъатимизнинг йирик арбоблари у кишининг шогирдларидандир. Домланинг фарзанди — Ўзбекистон халқ артисти, Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Бердақ мукофоти совриндори, композитор Олимжон Ҳалимов катта жамоат арбоби эди. Кичик фарзанди Раҳимжон Ибодов бошқа соҳа мутахассиси бўлса ҳам, мусиқадан анча хабардор киши бўлган.

Умуман, халқ ардоқлаган ҳофиз домла Ҳалимнинг миллий маданиятимиз тараққиёти, ноёб мусиқа мероси — мақомларни кейинги авлодларга етказишдаги хизмати бебаҳодир. У умрининг охиригача (1940) миллий санъатимиз ривожи учун ҳалол хизмат қилди. Ҳозир Бухоро шаҳридаги 1-мусиқа мактаби ва шаҳардаги кўчалардан бирига унинг номи берилган. У Ўзбекистон халқ ҳофизи эди.

Ўзининг довудий овози билан Ўрта Осиё ва ҳатто унинг ташқарисида ҳам шуҳрат қозонган севимли ҳофизнинг уй-музейини ташкил қилиш, ўрта ва олий санъат илмгоҳлари талабалари орасида домла Ҳалим Ибодов номли республика танловларини ўтказиш ва ниҳоят унинг мақом ижрочилик мактабини тиклаб, ҳофиз руҳини шод этишимиз лозим. Бу, айниқса, ҳофиз таваллудига 120 йил тўлган кунларда муҳим аҳамиятни касб этади. Тарихий қадриятларни эъзозлаш, халқ учун хизмат қилишга бутун онгли ҳаётини бағишлаган ардоқли санъаткор ана шундай эътиборга лойиқдир.

Файзулла ТЎРАЕВ,
Бухоро Давлат университети мусиқа назарияси кафедраси доценти, педагогика фанлари номзоди

ТАБРИЗ МУСАВВИРЛАРИ

Шарқнинг буюк мусаввири Камолиддин Беҳзод кўплаб истеъдодларга устозлик қилди. Хусусан, Табризда у яратган мактабнинг шуҳрати бизнинг асримизга етиб келди. Мусаввир Табризда атрофига энг истеъдодли наққошлар ва ҳунармандларни тўплагач, уларга сеҳрли санъатнинг сирларини ўргатади. Бир неча мусаввирларни тарбиялади. Лекин XVI аср Табриз миниатюраси Беҳзод мактабининг оддий давомчиси бўлиб қолмади, балки XII—XIV асрлардаёқ миллий анъаналарга суянган ҳолда яратилган улкан тасвирий санъат асарлари ҳаётга татбиқ этилди. XVI аср эса миниатюра тарихида янги босқич бўлди. Биз ўша даврда ижод қилган табризлик мусаввирларни биламиз, булар асосан, озарбойжонлар ҳамда хориждан келган моҳир усталардир. Ўша даврда кўплашиб ишланган табризлик усталарнинг энг яхши асарлари ҳозирги давргача намуна сифатида сақланиб келган. 1539—1543 йилларда мусаввир-хаттот Низомиддин Шоҳ-Маҳмуд томонидан кўчирилган Низомийнинг қўлёзмасидан ажойиб нусха бадиий асар даражасига кўтарилган. Китоб нақшли безаклардан иборат бош варақ, қисқача сарлавҳали варақ ва тугалланган сўнгги варақдан иборат бўлиб, варақларда қолдирилган асарга ишланган миниатюраларда Султон Маҳмуд, Оқ-Мирак, Мирза Али, Мир Саид Али, Мир Мусаввир Али каби машҳур мусаввирларнинг қўллари бор.

XVI аср мусаввирлари юз йиллар давом этиб келган камтасвирли миниатюралардан қайтиб, афсонавий, шеърий сюжетлардаги кўп образли қаҳрамонларни, табиат манзараларини маҳорат билан тасвирлашади.

Мусаввир Мир Саид Али севгиси туфайли ақлдан озган Мажнунни Лайли чодирига олиб келган аёлни тасвирлар экан, арабларнинг кўчманчи қароргоҳи ҳақида ҳикоя қилади, чўпонни подаси билан, ариқдан сув олаётган аёлни кўрсатади ҳамда чодирларнинг пардасини аста очиб, унда яшовчиларнинг яширин ҳаётларини кузатади. Султон Муҳаммад «Хусрав ила Ширин»нинг биринчи учрашуви саҳнасини тасвирларкан, улар ички туғёнини, севгисини, уларни ўраб турган гўзал табиатни лирик ифодалайди.

«Ёш йигит китоб билан» миниатюраси эса рангларининг танланиши билан киши эътиборини дарҳол жалб этади. Алоҳида варақда бажарилган Табриз портрет миниатюрасининг ўзига хос намунаси бўлган бу асарда шоҳ оиласига мансуб ўспирин акс эттирилган. Бошининг латиф эгилгани, икки жиға билан безатилган салла, қулоқлардаги ҳалқа, нозик оёқ ва қўллар унинг қиёфасига ажиб назокат бағишлаган. Бу эса ўша давр эстетик идеалига ниҳоятда мос келади.

Султон Муҳаммад Нур машҳур ҳиротлик хаттот деган юксак ном соҳиби Султон Али Машҳадийнинг ўғли бўлиб, миниатюрачилик ва мусаввирлик ҳунарини даставвал отасидан ўрганган. Бу касбларни мукаммал ўрганиш мақсадида Камолиддин Беҳзодга шогирд тушган ва унинг истеъдодли, моҳир шогирдларидан бирига айланган. Камолиддин Беҳзод билан бир қаторда қалам юритган мусаввирлар Мирак оға ва Султон Муҳаммадлар ижоди бизга маълум. Кези келганда шуни айтиб ўтиш керакки, анъанага кўра Султон Муҳаммад ҳам Беҳзоднинг, ҳам Мирак оғаларнинг шогирдидир. Агар биринчи устозидан у ҳаракатлар жўшқинлиги, гуруҳлар ва жанрли услуб эркинлигини олган бўлса, иккинчисидан қиёфаларнинг башанглигини ўрганган.

Султон Муҳаммад Табриздаги Бадиий академияга бош бўлган ва шунинг учун ҳам амалий санъат ишларини бошлаш масаласини ҳал этган. Султон Муҳаммад қаҳрамонларини доим башанг кийимда ва юмшоқ табассумда тасвирлайди. Уларни ҳамиша очиқ осмон остида ифодалайди. Қаҳрамонларнинг қиёфалари, мувозанатлари кишини ўзига асир этади.

Табриз мактаби мусаввирлари нафақат Низомий «Хамса»сига, балки бошқа улуғ шоирлар асарларига ҳам миниатюралар чекишган. Булардан Навоий ҳазратларининг «Ҳазойин ул-маоний», Абдураҳмон Жомийнинг «Суҳбатул-аҳрор», Орифийнинг «Гўй ва чавгон», Таҳмосиб-ал Ҳусайний томонидан чекилган Рашидиддиннинг «Жомеъ ут-таворих» асарлари кабилар шулар жумласидандир.

Одатда нафис тасвирий санъатда чавгон ўйини севиб тасвирланадиган сюжетлар билан безатилаётган асар текстининг бевосита алоқаси бўлмайди. Шоирлар уни бирор мақсадга эришув, масалан, маънавий камолот истаги даражасини изоҳлашга қўллаганлар. Амалдорлар севган отда чим устида чавгон ўйини XVI асрда Шарқ миниатюрасининг кенг тарқалган асосий мавзуларидан эди. Мусаввир Навоийнинг «Ҳазойин ул-маоний» асарига ишлаган миниатюрасида дарвоза ёнидаги гўй учун қизғин «жанг» тасвирланган. Тепалик этагининг нимпушти ранги фонидаги кийимларнинг ёрқин бўёқлари тантанаворлиги билан кўзларни қувонтиради.

Миниатюранинг юқори ва қуйи томонидаги шеърий сатрлар тасвирдаги ўйин жараёнига нақадар ҳамоҳанг ва уйғун экани қуйидаги сатрлардан кўриниб турибди:

Санга иш жавлон қилиб,
майдонда чавгон
ўйнамоқ,
Манга олимда бошимни
гўй этиб жон ўйнамоқ.
Бош овичлаб эгма қомат
бирла ҳолмон
раҳшидин,
То тилар чобук суворим
кўнгли чавгон ўйнамоқ.

Умуман, Табриз миниатюра мактабининг ҳар бир намояндаси ижоди чуқур таҳлил ва хулосаларга арзийдиган манбадир.

Шоира ЎРМОНОВА,
Халқаро Ислом Тадқиқотлари маркази илмий ходими, санъатшунос

Бахтиёр ЖУМАН

ҚАЛБИМГА КИР КУЙДАЙ ЭШИЛИБ

* * *

Ҳажрлар ўтинда, гарчанд, куйди дил,
Лек асл севгидин сарпо кийди дил.
Дунёда яккаю ёлғиз ўзини
Суймоғи шарт эди. Суйди дил.

Ул Зотнинг дийдори зўр қўшиқ ўлгач,
Наинки зўр қўшиқ, манзур ишқ ўлгач,
Бир севиб ўлмоқдин ўзга не армон,
Ки Меҳри олдинда ишқ беишқ ўлгач.

* * *

Кел, ой янглиғ оғушимда балқ,
Майлинг ила очил, чечагим.
Севинчим бўл, дил чашмимда қалқ,
Оппоқ нурга тўлсин қучоғим.

Чиннидай оқ тонгимиз ҳаққи,
Севаман де, сизникиман де.
Ишқ тангриси ёрлақаб, балки
Эл оғзида эртак бўлсак не?

Тошқин дарё чўп ила хасни,
Итқитгандек мудом қирғоққа.
Сен ҳам шубҳа отли ул ҳисни,
Хаёлингдан қувгил йироққа.

Қалбимга кир куйдай эшилиб,
Ҳижрон бағрин пора этайлик.
Икки ирмоқ бирга қўшилиб,
Дарё бўлиб оқиб кетайлик.

ФАҚАТ СЕН УЧУН

Сен кетдинг, қалбимга индириб ўкинч,
Сочимга кўз тикиб мўлтирар қиров.
Бемаврўд тарк этди умиду илинж,
Раҳм этмас биров.

Изингдан изиллаб изланди соғинч,
Лабларимдан потраб учди фарёдлар.
Юрагимни сиқдим қилиб бир ҳовуч,
Қуйилди дардлар.

Хаёлан хаёлот субҳига боқдим,
Ҳис этдим энг шаффоф туйғулардан таъм.
Мустар кўзларимдан кўксимга оқди
Марварид шабнам.

Васли ишқ манзарин кутдим зору зор,
Лек сароб кунжига шўнғидинг ҳар бор.
Бу қандай таҳқиру бу қандай озор,
Такрору такрор?!

О, нечук тусади орзуманд таъбим,
Ишрати жаннатда этмоқни сайр?
Не дардким, ҳар сафар сайрона лабинг,
Сайради, хайр!

Бир нажиб ҳолатга бахшиш этмадинг,
Ё ҳадя этмадинг висоли лаззат.
Келиб ё келмадинг, кетиб-кетмадинг,
Бу не қабоҳат?

Қалбимда ҳокимдир не дард, не
ўкинч,
Сочимда айшини сурмоқда қиров.
Тарк этмоқ истайди энг сўнгги илинж,
Раҳм этмас биров.

Не тонгким, тахайюл эврилса чинга,
Муҳаббат кўрсатса мўъжиза — кучин.
Бир келсанг, жон-жон деб жон
берар эдим,
Сарвим, сен учун,
Фақат сен учун.

ТУШ

Лабларинг кулгусин бошлайди,
Бошланар ёқимтой қаҳқаҳанг.
Қаҳқаҳанг қўшиққа ўхшайди,
Садоси — дилтортар шоҳ оҳанг.

Шоҳ оҳанг мен — қулни қийнайди,
Нигоҳинг бермагай тутқичлар.
Қаҳқаҳанг сеҳрига ўйнайди,
Юзингда чиройли кулгичлар.

Кулгичлар тафтидан ўт олиб,
Нигоҳим кўксингга қадалар.
Менсимас, кўкрагин кўтариб,
Кўксингда етилган олмалар.

Кокиллар белингда чўлғониб,
Дарёлар мавжларин чизишар.
О, бехос кетаман уйғониб,
Хаёллар дарбадар кезишар.

Шуурим тентийди дарбадар,
Наҳотки, ошиққа ўхшайман?
Асилам, ўзингдек мўътабар,
Тушларни қучоқлаб яшайман.

ЭЗГУЛИК МАНЗИЛЛАРИДА

Боши биринчи бетда

Шайхзода ижодий ҳаётининг бу унитилмас воқеаси тўғрисида ён дафтарига қуйидаги сўзларни ёзган:

«Бугун ўзбек тилида илк бор «Трактор» шеърини битдим. Уни қисиниб-қимтиниб Ойбекка кўрсатдим. Ойбек шеърни такрор-такрор ўқиб чиққач, айрим калималар тагига чизиб, жуда камтарлик ва мулойимлик билан менга оғир ботмасин, деб «Ана шу сўзларни бошқачароқ иборалар билан алмаштирилса, шеърнинг маъноси яна ҳам чуқурлашган бўлурди», деган маслаҳатни берди. Бу мулоҳазалар ва кейинги ана шундай фикр олишувлар мен учун яхши мактаб бўлди».

Ойбекнинг ғоят камтар ва самимий инсон эканлигини кўрган Шайхзода кейинги бир неча шеърини ҳам унинг назаридан ўтказган ва эълон қилган бўлса керакки, у бир мақоласида яна бундай сўзларни қайд этишни лозим кўрган:

«Адабий ижоднинг машаққатли ва серташвиш интиҳосини Ойбек ҳамнафаслигида бошладим, десам муболаға бўлмас».

Бу шайхона нафис бир услубда айтилган сўзлар тагида бир олам маъно бор. Агар дунёнинг бир-биридан олис икки шаҳрида туғилган бу шоирларнинг тили-тилига, дили-дилига мос келмагани ҳамда улар қалбида бир хил эзгу туйғу ва фазилатлар чарх урмаганида уларнинг айниқса шўролар даврида бир-бирларига нисбатан ҳурмат ва меҳр-муҳаббат ёғдуларини сочиши осон эмас эди. Ҳар иккиси ҳам ҳотамтойликда ном чиқарган, меҳр ва мурувватга зор кишилар ҳаётини ой ва кун бўлиб ёритган бу сиймолар бутун умрлари давомида қалб қалами билан халқ ва адабиёт хизматида бўлдилар.

Шўро ёзувчиларининг 1-қурултойидан кейин миллий адабиётларнинг рус адабиёти байроғи остида байналминаллашиш жараёни бошланди. Бу жараённинг қандай натижа билан тугашини олдиндан сезган Ойбек ўз нигоҳини ўзбек халқининг темурийлар давридаги уйғониш нуқталарига қаратиб, 1937 йилда «Навоий» достонини яратди, «Машраб» деган гўзал бир шеърини ижод қилди. У тарихий мавзудаги бу изланишларини давом эттириш ниятида темурийлар даврини ўрганишга жиддий эътибор берди. Унинг бу борада олиб борган бадиий тажрибаси Шайхзода, Миркарим Осим ва бошқа дўстлари томонидан давом эттирилди. Шайхзоданинг 1939 йили ёзган «Ўртоқ Навоий» балладаси шу давр ўзбек шеъриятида воқеа бўлди.

Ана шу тарзда дўстлар қўлни-қўлга бериб, ижод этдилар.

Ойбек 1937—1938-йиллари «халқ душманлари»нинг «дум»и сифатида ишдан, Ёзувчилар уюшмасидан ҳайдалган вақтида «Қутлуғ қон» романини ёзди. Асар катта қийинчилик билан нашр этилгач, китобхонлар томонидан хушнудлик билан қарши олинди. Бундан рағбатланган адиб севдиги Алишер Навоий ҳақида роман ёзишга киришди.

Адабий ҳаёт йилномасидан шу нарса маълумки, «Қутлуғ қон» романи нашр этилгач, Ёзувчилар уюшмасида бўлиб ўтган муҳокамада талайгина ёзувчи ва танқидчилар иштирок этганлари ҳолда фақат Шайхзодагина асар ҳақида бирдан-бир одилона фикрлар айтган ва уни юксак баҳолаган эди. Ойбек ёлғиз шунинг учун эмас, балки Алишер Навоий ҳаёти ва ижодини меҳр билан ўрганганлиги ва «Гениал шоир» деган зарифона рисола муаллифи бўлганлиги учун ҳам уни роман қўлёзмаси билан таништириш ва ундан маслаҳат олишни лозим, деб топди.

«1943 йилнинг қиш фасли. Кунларнинг бирида, — деб ёзган эди Шайхзода, — Ойбек мени йўқлатибди. Кўришдик. Эртасига уйига таклиф қилди. Бордим. Саломаликдан сўнг Ойбек ўз хонасига кириб кетди. Андак фурсат ўтгач, бир папка қўлёзма кўтариб чиқди. Папкани стол устига қўйгач, менга сирли бир нигоҳ ташлади-да, папкани очди. Менга юзланиб:

— Мақсуджон, мана, ҳазрат Алишер ҳақида битилаётган роман ҳам ниҳоясига етай деб қолди. Агар рағбатингиз бўлса, романнинг бошланғич қисмини бирга мутолаа қилишсак, — деди.

Шубҳасизки, мен бажонидил розилик билдирдим. Бошланғич бобларнинг мутолаасидан сўнг баҳсимиз ярим тунга қадар давом этди. Бу борада ўнлаб чойнак чой ичилиб, бир неча қути «Казбек» «оламдан ўтди». Охири, иккимиз ҳам баҳс ва суҳбатдан рози қолдик.

Алишер Навоий шахсияти талқинига доир анчагина мулоҳазалар Ойбекка маъқул тушди. Ана шу суҳбат асносида, роман нашр этилгач, менда роман ҳақида батафсил мулоҳаза билан чиқиш нияти туғилди. Ва, ниҳоят, «Тирик Алишер» мақолам «Қизил Ўзбекистон»да эълон қилинди».

Ушбу роман ёзилган вақтда Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди бўйича билимдон тарихчи ёзувчилар саноқли бўлса-да, ҳарқалай, бор эди. Лекин Ойбек уларнинг бирортасидан эмас, ёлғиз Шайхзодадан маслаҳат олганки, буни бежиз деб бўлмайди.

Орадан икки йил ўтгач, Шайхзода ҳам тарихий мавзудаги «Жалолиддин» деган фожиани ёзиб, уни Ойбек эътиборидан ўтказди. 1946 йилнинг бошларида эса асар Ҳамза номидаги театр саҳнасида катта муваффақият билан намойиш этилди. Қаламкаш дўстининг ижодий ютуғидан мамнун бўлган Ойбек «Қизил Ўзбекистон» газетасида катта тақриз билан чиқиб, унда жумладан, бундай самимий фикрларни билдирди:

«Яқинда Ҳамза номидаги ўзбек давлат академик драма театрида шоир Шайхзоданинг «Жалолиддин» драмасини томоша қилдик. Кўзларимиз қаршисида узоқ мозий жонланди. Бутун ўлкани даҳшатли ва машъум зилзила каби титратган ваҳшийлар истилоси ҳамда ватан ўғилларининг эрк, мустақиллик, номус ва шараф учун бошлаган фидокорона кураши ёрқин, маънодор, драматизм билан тўла ҳаяжонли картиналарда гавдаланади. Шоир Шайхзода ўз драмасида қаҳрамонлик таронасини куйлайди...

Кўпдан буён узун умрли, фикрий ва бадиий салмоқдор саҳна асарларини орзу қилар эдик. «Жалолиддин» бу орзумизга жавоб беришга қодир. Шоир Шайхзодани, Ҳамза номидаги ўзбек давлат академик драма театрининг ижодий коллективини бу гўзал асар билан қутлаймиз».

Ойбекнинг бу самимий сўзлари Шайхзоданинг «Навоий» романи ҳақидаги мақоласига жавобан айтилган эмас. Улар ўртасидаги дўстликни хушомад устунлари устига қурилган кўприк, деб бўлмайди. Аммо улар айни пайтда бир-бирларига қанчалик руҳан яқин бўлмасинлар, улар ўртасида тафовут ҳам бўлган. Кенжа дўстидан фарқли ўлароқ Ойбек ўзининг ҳар бир соати ва ҳар бир дақиқасидан ижод йўлида фойдаланишга уринган. Буни яхши сезган Шайхзода адабий давраларнинг бирида бундай деган эди:

«Шубҳасизки, Ойбек ўзбек адабиётида ижодий иш интизомини ўзига темир қоида қилиб олган ва шуниси билан ёшларга яққол ўрнак бўла оладиган адиб. Мунтазам меҳнати билан бир қаторда жуда кенг маърифат ва теран билимга эга бўлиш, ҳаётни, тарихни, инсонларни чуқур ўрганиш Ойбекнинг кенг қулоч отиб ривожланган ижод унумларини яратишига имконият берди, деб ўйлайман. Ҳа, ҳақиқатан ҳам, Ойбек оламшумул адиб, насримизнинг бузруквори, улкан мутафаккир, камтарлик ва олижанобликда эса мисли йўқ вале шахс, десам, муболаға бўлмас».

Ойбекка нисбатан ўзида ана шундай самимий ҳурматни туйган Шайхзода дўстининг эллик ёшга тўлиши муносабати билан «Умр ва меҳнат» деган ажойиб мақола ёзиб, уни қуйидаги шайхона нафис сатрлар билан тугатган:

Истайманки, эртагини
тугатсин бахши,
Наққош ўйсин гунафшани
шинам бинога!
«Хўш, тинчликми?»
сўроғига дўст десин:
«Яхши!»
Самарқандда оқшом
борсин
қизлар кинога.
Истайманки, Ойбек ёзсин
янги бир роман,
Бўз ерларда униб чиқсин
бошоқ ва ўрмон!

Чиндан ҳам, Ойбек бу сатрлар эълон қилинган 1955 йил январидан кейин хаста бўлишига қарамай, «Олтин водийдан шабадалар» романини ёзиб чиқди, «Қуёш қораймас» романини ниҳоясига етказди, «Улуғ йўл» романи, «Болалик», «Бола Алишер» сингари қиссаларини ва бошқа талайгина асарларини яратди. Орзу-умидининг бундай яққол рўёбга чиққанини кўрган шоир Ойбек таваллудининг олтмиш йиллиги нишонланган айёмда дўстига, шифохонадан туриб бундай табрик сўзларини йўллади:

Алп йигитга олтмиш ёш
нима деган гап!
Ҳали Ойбек умрининг
олтмиши бор, зап!
Етмишида етилиб хўп
сарвиқомат,
Ижод боғи гуллашда этур
давомат!
Саксонида ижоднинг
арғумоғида
Дўстлар ила Ватаннинг
гулшан боғида,
Аминман, чапдастлик-ла
улоқ чопғуси,
Улоқки, жаҳонга ғулғула
солғуси.
Тўқсонида тўкилмай,
бардам ва тетик,
«Тўқсоннома» битгуси
нақ Фирдавсийдек.
Юзда давра қуришиб
дўсти ёр ила
Алёр-алёр этгумиз чин
бобурона.
Сўнгги бобда ясармиз
якун умрга,
Кўп нуқталар қўйгумиз
«юзнома»ларга.
Хайрлидир тилагим
дўстим Мусага,
Имзо чекдим: камина
Мақсуд Шайхзода».

Шоирнинг бу қутлуғ ниятлари рўёбга чиқмади. Шўро даврининг зулмларидан юраги дарз кетган Ойбек пайғамбар ёшида ёруғ дунё билан хайрлашди. Шайхзоданинг ўзи эса ҳатто олтмиш ёшини ҳам қаршилай олмади. 1966 йил февралида Ойбек эзгулик манзилларида бирга яшаб, бирга ижод қилган дўстини кўзларидан отилиб чиққан қайноқ ёшлари билан сўнгги сафарга кузатди.

У Шайхзодани ижодкор сифатида ҳам, инсон сифатида ҳам ғоятда севар, ҳурмат қиларди. Турли ижодий сафарлар ё халқ нойибларининг анжуманларига бориш учун отланганида, Ёзувчилар уюшмасига вақтинча раис қилиб, албатта, Шайхзодани қолдирар эди. Шунинг учун ҳам 50-йиллар аввалида янги қатағон-қирғин тўлқини бошланганида, аламзада қаламкашлар Ойбекдан олдин Шайхзоданинг тагига сув қуймоқчи бўлдилар. Агар 1953 йил қишидан Сталин омон чиққанида, ўзбек адабиёти Шайхзодадан ҳам, хаста Ойбекдан ҳам жудо бўлган бўларди.

Л. Н. Толстойнинг айтишича, истеъдод ишга, меҳнатга ва инсонга муҳаббат қўйишдан иборат. Агар истеъдоднинг ана шу таърифини рост деб топсак, Ойбек ва Шайхзодадек истеъдод соҳиблари XX аср ўзбек адабиётида кам топилади. Бу ҳар иккала сиймо мустабид тузум томонидан бўғилган бўлишларига қарамай, замондошлари қалбига яшаш ва ишлаш учун куч зоҳир этишга интилдилар ва машъала ўлароқ эзгулик манзилларини ёритиб турдилар.

МАНЪ ҚИЛИНГАН МАЙДОНДАГИЛАР

Абдуқаюм Йўлдошнинг «Катта ўйин» қиссаси («Ёшлик» журнали) ҳақида айрим мулоҳазалар

Маълум ва маъқул нарсалардан кўра манъ этилган ҳодисалар ҳамиша сирли кўринади. Манъ қилинган, сирли кўринган бу ҳодисалар кўнгилсизлик, кулфат келтириши тажрибада минг бор исботланган. Аммо одамлар кўпинча ана шу ҳақиқатга тескари иш тутишади. Оқибатда, кўринмас олов ёниб турган майдонга қадам қўйишади. Не-не ширин орзу-истаклар билан бу ҳудудга кирилгач эса хаёлга келмаган даҳшатли фожеалар издиҳомига тушиб қолишади. Зулмат ичига кириб, изтироб чекаётган кишилар аҳволи бошқалар учун ғоят ғаройиб кўринади. У хусусда турли хил тахмин, фаразлар, гап-сўзлар, миш-мишлар пайдо бўлади. Улар ижодкорлар учун ҳам қизиқарли асар манбасига айланади. Таъқиқланган ишларга қўл уриб, жиноят кўчасига кирганларнинг қилмиш-қидирмишлари ҳақидаги бу хил асарлар детектив асарлар, деб юритилади. Улар ҳамма замонларда қўлма-қўл ўқилади. Чунки ўнта ўқувчининг тўққизтаси, албатта, дедектив асарни жон-дили деб билади. Одамзотнинг асл табиати билан боғлиқ бу ишқибозликни эса асло айбситиб бўлмайди.

Ота-боболаримиз узоқ асрлар давомида қўлдан қўймай ўқиб келган «Чор дарвеш», «Тоҳир ва Зуҳра», «Баҳромгўр» каби китоблар, «Гўрўғли», «Алпомиш» сингари халқ достонлари, «Уч оға-ини ботирлар» сингари эртаклар ҳам маълум даражада дедектив асар саналади. Қолаверса, саргузашт-дедективлик Низомий, Деҳлавий, Жомий, Навоий «Хамса»ларининг ҳам қизиқарли бўлишини таъмин этган. XX аср ўзбек адабиётининг энг мумтоз асари «Ўтган кунлар»да ҳам дедектив саҳифалар анчагина. Масалан, Ҳомид билан боғлиқ воқеалар. Умуман, парвардигор манъ этган ишларга қўл чўзганлар қилмиш-қидирмишлари ҳар қандай асарни жонлантиради. Бунинг айни кунлардаги аниқ мисоли Тоҳир Маликнинг «Шайтанат» асаридир. Бирин-кетин уч китоб бўлиб босилиб чиққан «Шайтанат» сўнгги йилларнинг энг оммавий асари бўлди. Албатта, миллионлаб кишилар катта қизиқиш билан ўқиб чиққан «Шайтанат» айримларга кўп-да маъқул бўлмас. Бу — табиий. Бироқ ҳозирги пайтда кишиларнинг ўғри, зўравон, қаллоблар тўғрисидаги дедектив асарларни бўлсада мутолаа қилишининг ўзиёқ ижобий ҳодисадир. Чунки ҳар қандай адабий асар сингари дедектив асарлар ҳам ажабтовур маълуму номаълум ҳақиқатларни англатиб, кўп кишиларнинг маънавиятини бойитиб, кўнгилларга эзгулик элтиши аниқ. Жумладан, Тоҳир Маликнинг асари ҳам ўқувчилар қалбига ҳалолликка ишонч олиб киргани, инсондай яшаш хусусида бир зум бўлса-да ўйлатгани, айрим ёвуз ниятлиларни қабиҳликдан қайтаргани, улар дилида эзгулик уйғотгани тайин.

Абдуқаюм Йўлдошнинг «Катта ўйин» қиссаси ҳам худди шундай салмоққа эга дедектив асардир. У икки китобдан иборат. Бироқ у «Шайтанат»га ўхшаб ҳали китоб бўлиб чиқмаган. Бу асар «Ёшлик» журналида эълон қилинган. «Катта ўйин»да шу кунларда сирли тарзда бойиган-дан бойиб кетаётган кимсаларга таассуб қилганлар дуч келаётган тўсиқлар хусусида сўз юритилган. Айрим учар-уддабуронларнинг қилмиш-қидирмишлари бироз тафтишланган. Яъни тадбиркор, ишбилармон ниқоби остидаги қаллобларнинг маккорликлари ҳаётий воқеаларда кўрсатилган. Элга жабр етказиш эвазига ҳузур-ҳаловат билан маишатда яшаётган манфаатпараст, худбин кимсаларнинг «ўйин»лари ошкор қилинган.

Одатда, дедектив асарларнинг бош қаҳрамонлари куч-қувватга тўлган навқирон йигитлар, балодан қайтмас, журъатли паҳлавон эркаклар бўлади. «Катта ўйин»нинг бош қаҳрамони эса... қиз бола, марказдан узоқдаги бир жойдаги шифохона ҳамшираси. Аммо Роҳила одатдаги асарлардаги сингари ожиза, муте, итоатгўй эмас. Роҳила — росмана дедектив асарлар бош қаҳрамонларига хос журъатли, шиддаткор, тап тортмас. У баъзан шарқ қизларига кўп-да ярашмайдиган андишасиз гапларни айтишдан ҳам қайтмайди. Чунки «Роҳила ошиқиб яшаётган, гўё у умри узоқ бўлмаслигини олдиндан билиб, кўп нарсаларга улгуриб қолишга уринаётган, ўз феъл-ҳўйига мос ақидаларни собит туриб ҳимоя қила оладиган, бу йўлда керак бўлса, кўпчилик томонидан қабул қилинган баъзи қоидалардан чекинишга ёки уларни айланиб ўтишга тайёр саргашта жон». Муаллифнинг қаҳрамонига берган бу таърифи шунчаки баландпарвоз тавсиф эмас. «Катта ўйин» воқеаларида Роҳиланинг «ошиқиб яшаётган саргашта жон»лиги аниқ намоён бўлади. «Ўқитувчи падари саъй-ҳаракати-ла «Дунё фақат яхши одамлардан иборат», деган ақида таъсирида ўсган Роҳила «баногоҳ ҳақиқий воқелик тўсинига урилиб, пешанасини ғурра» қилади ва «ҳап, санами!» қабилида аламзада яшайди».

Бозор-ўчарда, автобус, поезд бекатларида оғир-оғир сумка, қоп кўтарган, қизлар, аёллар қатор-қатор тирикчилик ташвиши туфайли бозорга боғланган ҳозирги хотин-қизлар аввалги даврлардаги ҳамжинсларидан анча фарқ қилади. Уларнинг дунёқараши, феъл-аъмоли, ҳаётга муносабатлари бутунлай бўлакча. Агар бозор даври хотин-қизларнинг бир вакили бўлган Роҳила «орқасида Коммунистик партия, совет ҳукуматидай тиргаклари» бўлган, исми жисмию феълига мос Арслон Каландаровдай раисни қалтиратган «Синчалак»даги Саида билан ёнма-ён қўйилса, Абдулла Қаҳҳор қаҳрамони, албатта, унга таслим бўлади. Чунки совет замоннинг ташкилотчи саидалари ҳозирги замоннинг уддабурро, тадбиркор, топарман-тутармон, шаддод, дунё кезаётган саидалари олдида гўдак боладай бўлиб қолади. Бозор даври саидалари савдо-тижорат, тадбиркорлик ишларида эркаклар билан мусобақага киришиб, ўзиб ҳаракат қилишмоқда. Тирикчилик ташвишлари хотин-қизларимизни фавқулодда фаоллаштириб қўйди. Шу боисдан дедектив асар «Катта ўйин»да қиз боланинг бош қаҳрамон сифатида кўрсатилиши айни шу кунги ҳаёт ҳақиқатига мосдир. Абдуқаюм Йўлдош шу кунлардаги реалликка асосланган. У қиссасида ён-веримиздаги ҳодисаларни холис кўрсатишга интилган. Аниқроғи, воқеаларни ўз кўринишида кўчирган. Шунинг учун «Катта ўйин»дан «Бугун одамлар қанақанги ташвишлар билан яшашмоқда? Кўпчиликнинг диққат-эътибори қандай муаммолар билан банд?» деган саволларга жавоб олса бўлади. Қиссада таъкидланадики, Роҳиланинг назарида ҳозир бир тоифа одамлар «майда-чуйда тирикчилик ташвишлари тузоқларига ўралашиб қолган, миясию юрагини емиш, уст-бош қайғуси деган шилликқуртга озуқа учун ташлаб қўйган». Оқибатда, Михлибой ака сингарилар омилашиб, ўтакетган жоҳил, бемаъни хасис бўлиб қолган. Бизнес-фонднинг махсус эксперти Раҳимбой Иззатович, қурилиш техникумига йигирма йилдан бери директорлик қилиб келадиган Донабой Шамсиевич сингари бўйинбоғли ишбилармонлар эса таъмагирлик, порахўрликни ўз иш тарзи, одатига айлантирган. Маънавияти, дунёқараши кўлмаклашган амалдорларнинг ҳаёт тарзи, эътиқод, ақидаси майда манфаатпарастликка асосланган.

«Катта ўйин» марказида «катта пул бор жойлардаги катта ўйинлар» билан таништирув турса-да, унда «ёвузликка қарши ёвузлик, адолатсизликка қарши адолатсизлик, қонунсизликка қарши қонунсизлик, маккорликка қарши айёрлик билан курашишга чоғланган» навқирон қиз ва йигитнинг фожеали якун топган тақдири нақлидан кўра, ҳозирги кун одамлари турмуш тарзи, ташвиш-ўйлари, маънавий-ахлоқий дунёси талқини устуворлик қилади.

Кишиларимизда азалдан адолатсизликка қарши нафрат туйғуси кучли бўлган. Аммо бизнинг одамларимиз бошқа халқларга ўхшаб ўз ғазабини ошкор қилаверишмайди. Улар мусулмонча таълим-тарбия, маҳалла-кўй, қариндош-уруғчилик, юз-хотир сингари миллий ўзига хослик таъсирида тоғдай тоқатли бўлиб туришади. Бироқ юракларида ноҳақликка қарши алам, адоват яшамайди. Роҳиланинг қалбини ҳам шундай норозилик ҳиссиёти безовта қилади. У нафси ҳакалак отган худбинларга қарши адоват билан «катта ўйин» майдонига киради. Қиссада ана шу «майдон»нинг чиркин манзаралари ҳалолликни қон-қонига сингдирган журналист нигоҳи билан кўрсатилади. Фирма, корхона очиш йўлларидаги ғовлару иш юритиш машаққатлари, баъзи корчалонларнинг тазйиқ, зўравонликлари, учар-уддабуронларнинг пул топиш йўлидаги хуфёна усуллари, пихини ёрган тадбиркорларнинг «чархпалак» ўйинлари каби бозор турмушига хос қинғирликлар синчковлик билан баён қилинади. Одилжон сингари деҳқонлар пешона тери эвазига мўмай бойлик орттириб, ҳузур-ҳаловат билан яшаётган худбин амалдорларнинг маиший-ахлоқий тубанликлари айни ҳаётнинг ўзидаги каби кўрсатилади. Аукциону вексел «ўйин»ларидаги фирибгарликлар, қаллоб мансабдорларнинг эл ризқу насибасини ўмариб, қай тарзда «ҳужжатларни жой-жойига қўйиши, олти ой ўтиб текширилганида ҳам ундан зиғирча қонунбузарлик топиб бўлмаслиги» таҳлил қилиб берилади. Қонунга мувофиқ иш юритиш йўлларига минг бир хил ғовлар қўйиб ташлангани аниқ гавдалантирилади.

Албатта, қиссада қаҳрамонлар бир қадар кўпайиб кетгани билиниб туради. Аммо ўйлаб қаралса, «катта ўйин» манзараси худди шундай экани аён бўлади. Бу «ўйин» бир-бирига занжир бўлиб, ғаройиб тарзда боғланиб кетганидан кўплаб турфа-туман одамларни ўз гирдобига олган. Абдуқаюм Йўлдош манъ этилган майдон гирдобига тушганларнинг қилмиш-қидирмишларини, ўй-хаёлларини ишонарли гавдалантирган. Таъқиқланган ҳодисалар алдамчи оҳанграбосига учганларнинг маккорлигу маишати, изтиробу фожиаларини таъсирчан кўрсатган. «Катта ўйин» ни ўқиб кўрганлар манъ этилган майдонга кирган замондошлари аҳволидан бохабар бўладилар. Манфаатпараст, мансабпараст, маишатпараст кимсалар билан қабоҳат, фалокат, фожеа ёнма-ён эканига ишонадилар. Мана шунинг ўзи ҳам дедектив асарларнинг маънавий ҳаётимизда нечоғли аҳамиятга эга эканидан далолат беради.

Абдулла УЛУҒОВ

Саййид Неъматулло ИБРОҲИМ

ҒАЗАЛЛАР

НАВОИЙДАН КЕЛУР...

Субҳи саҳарда хуш наво
Эй ёр, Навоийдан келур,
Бизга хуросоний ҳаво,
Эй ёр, Навоийдан келур.

Олдим сурур девонидан,
Ҳадсиз ғазаллар конидан.
Кўнглимга бу руҳий сафо,
Эй ёр, Навоийдан келур.

«Хамса» маним жону дилим,
Ҳам тақдирим, ҳам
таҳсилим,
Руҳимга беш асрий садо,
Эй ёр, Навоийдан келур.

Табъимни тоблар талъатим,
Кўҳна кўмакдош санъатим,
Дастимга чун чангу сато,
Эй ёр, Навоийдан келур.

Иймон Навоий дастури,
Ислом Навоий дастури,
Халқу ватанга чўнг вафо,
Эй ёр, Навоийдан келур.

Лайло қани? Ширин қани?
Айлабдилар ошиқ мани,
Бу дардима ёлғиз даво,
Эй ёр, Навоийдан келур.

Муршид удир, устод удир,
Менга муборак ёд удир,
Келса бу назмимга баҳо,
Эй ёр, Навоийдан келур.

БИЗ БУКУН...

Биз букун Вомиқ каби
Узрога кўнгил боғладик.
Дилда мавж ургувчи ул
Дарёга кўнгил боғладик.

Эй ҳаёт, лозим эмас
Энди яшил найсонларинг,
Куйдигу ҳижрон деган
Саҳрога кўнгил боғладик.

Урдигу тошларга чил-чил
Синдириб нафс жомини,
Қип-қизил бода тўлиғ
Саҳбога кўнгил боғладик.

Чоғладик ўзни мудом
Ишқ ўтинда куйдиргали
Жаннатийлар топмаган
Уқбога кўнгил боғладик...

ИШҚ, ЭЙ ИШҚ!

Жаҳолатдан, қафаслардан
Ишқ, сен ғамзадо бўлдинг,
Ва ботил булҳаваслардан
Ишқ, эй Ишқ, жудо бўлдинг.

Басир бўлдим — омон бўлдим,
Асир бўлдим — ёмон бўлдим,
Менга охирзамон бўлди
Ишқ, эй Ишқ, нидо бўлдинг.

Ва айрилдим забонимдан,
Маконимдан, замонимдан,
Неча дўст, меҳрибонимдан,
Ишқ, эй Ишқ, видо бўлдинг.

Муҳаббатлиғ ойу йилга,
Зикрдан тинмаган тилга,
Жаҳолат билмаган дилга,
Ишқ, эй Ишқ, фидо бўлдинг.

Фанони танлаган сенсан,
Бақони танлаган сенсан.
Ва Халлож англаган сенсан,
Ишқ, эй Ишқ, Худо бўлдинг.

ЖУДО

Оҳ ки мендан бул нафас дилбар жудо,
Лаб жудодир — чашмаи кавсар жудо.

Хотиротим измидан наргис каби
Кўз жудодир — жодуи ахтар жудо.

Заргарим эрди кўнгил мулкимда у
Зар жудодир, мендан ул заргар жудо.

Бир нилуфар юзли ёр банди эдим,
Сув жудодир, сувда нийлуфар жудо.

Майли қатлим истаса, мен розиман —
Соч жудодир, тим қора ханжар жудо.

Неча савдосин солурда бошима
Зулф жудодир, мушкини анбар жудо.

Ҳажри ёрим чарчатиб қўймиш мени
Айтмагайман бирма-бир, аксар жудо.

Уйғун домла 1976-84-йиллари — икки марта Бухоро вилоятидан ноибликка (Галаосиё сайлов округи) сайланган эдилар. Шу боис шаҳримизга тез-тез ташриф буюрардилар. Ҳар гал у кишига ўзи ҳам, сўзи ҳам жон озиғи бўлган шоир ва драматург Туроб Тўла, қувноқ ҳамда дилкаш шоир Зоҳиджон Обидовлар ҳамроҳлик қилишарди. Сайловчилар билан учрашувдан ташқари кўплаб туманларда шеърхонлик кечалари ўтказардик. Ажойиб суҳбатлар, воқеалар, ҳангомалар бўларди. Ўзим гувоҳ бўлган ўша саргузаштлардан айримларини қоғозга туширишга ҳаракат қилдим. Ўқиб кўринг, азиз газетхон, юз-кўзингизда табассум тошмаса, мен бенавбат...

«БИР КЕЛИБ ШОШ ШАҲРИДИН...»

«АДИБЛАР БУХОРОДА» туркумидан

«Бу наказингизни ҳозир гатоп қиламиз-да...»

Уйғун домла депутатликка сайланганидан бирор йил ўтгач, Бухоро тумани маркази — Галаосиё шаҳарчасида кўркам маданият саройи қурилиши бошлаб юборилади. Нима бўлади-ю, иш бинонинг иккинчи қаватига келганда, қурувчиларни бошқа бир муҳимроқ иншоотни тезроқ тугатиш баҳонасида олиб кетишади. Ишчилар шу кетганча икки-уч йил кўринишмайди, маблағ йўқлиги боисми, бино чалалигича қолиб кетаверади. Уйғун домла депутат эмасми, сайловчилар ҳар бир учрашувда шу бинони битказишга ёрдам беришларини такрор-такрор сўрашар, «Фалон мактаб, фалон боғчамизни тиклашга ҳам ҳукуматдан пул ундириб беринг», дея наказлар беришарди. Уйғун домла эса гоҳида асабийлашиб, гоҳида босиқ жилмайиб, «хўп бўлади, айтганингизни албатта бажараман» дея астойдил ваъда берар, сўнг гапни айлантириб, бу масала маҳаллий ҳокимиятнинг иши эканлигини, хусусан, маданият саройи қурилишини чўзиб юбориш сиёсий жиҳатдан хато эканлигини айтиб, уни тезлатиш масъулиятини яна райком котиби ҳамда райижроқўм раиси зиммасига силлиққина қилиб юкларди. Шундай учрашувларнинг бирида залнинг ўртароғида ўтирган ўсма-сурмали, нозиккина бир аёл қўл кўтариб ўрнидан қўзғалди.

— Уйғун домулло, — деди у бироз қимтиниб. — Сиз бизни улуғ шоиримиз, яна айтсам, улуғ депутатимиз ҳам. Бизлар Сизга ишонамиз-да! Ҳеч бўлмаса, шу саройни қурмаётган айбдорларни аниқлаб, битта фелъетон ёзиб, газетага чиқиш қилолмайсизми?

Минбарда ўтирган Уйғун домла шу заҳотиёқ жавоб қилдилар:

— Бу наказингизни ҳозирнинг ўзида гатоп қиламиз-да, қизим. Ҳой Зоҳиджон ханда, — дедилар у киши пастда — олдинги қаторда ўтирган шогирдларига мурожаат қилиб. — Сиз «Муштум»чисиз. Шу бугуноқ «Туя гўшти еган бино» деган шеърий фелъетон ёзасиз, хўпми! Сиз эса, мулла Тошпўлат, — дедилар менга хитобан, — шундай сарлавҳа остида зўр танқидий мақола ёзасиз. Бирини «Муштум»га, бирини эса област газетасига чиқаришни мен бўйнимга оламан. Қалай, қизим, мақбулми шундай қилсак?

Нозиккина аёл «раҳмат, домулло, тўғри» дея ўрнига ўтирди. Залда қарсаклар янгради...

Зоҳиджон акани-ку билмадим, лекин мен танқидий мақола ёзганим йўқ. Тўғриси, ёзишга улгуролмадим. Негаки, бу гап вилоятимиз катталарининг қулоғига ўша заҳотиёқ бориб етган, матбуотда урилишдан қўрқишган шекилли, маданият саройи қурилиши Уйғун домла жўнаб кетмасиданоқ бошлаб юборилган эди... Шуни айтадилар-да, катта одамнинг бир оғиз гапи йўқни йўндиради деб...

«Хурракни ким тортади?»...

Ромитан туманида Ҳамро Саидов деган ғоятда дилкаш, бағри кенг, шоиртаъб киши бўларди. (Илойим жойлари жаннатда бўлсин). Бу одамнинг ёзувчилардан, санъат аҳлидан дўст-биродари кўп эди. Хусусан, устоз — адибимиз Одил Ёқубов билан оға-ини эканидан шахсан хабардорман...

Ҳамро ака узоқ йиллар колхоз раиси, совхоз директори бўлиб ишлаган, кейинги йилларда район партия қўмитаси саркотиби лавозимида фаолият юргизарди. Айтиб ўтиш жоиз: бу кишининг Гдляндай инсон қиёфасидаги махлуқни ўз кабинетида бир уришдаёқ сулайтириб ташлаганини ҳамон одамлар гапириб юришади. Ўшанда Гдлян Ҳамро акани порахўрликда айблаб, кўп миқдорда пул ва олтин топиб беришни талаб қилган экан. Ҳамро ака пок ва номусли раҳбар эмасми, эвазига гурзидай муштини ишга солган... Оқибатда уни ўн йилга кесиб юборишади. Фақат мустақиллик туфайли бу фидойи ва олийжаноб инсон Сибирдан она — юртига қайтиб келишга муяссар бўлганди. Бундан тўрт йилча олдин машъум ўлим бу инсонни орамиздан бемаҳал олиб кетди. (Биз, бухоролик ёзувчилар Ҳамро аканинг «Қора кунлар» номли саргузашт қиссасини вафотидан сал олдинроқ чоп эттиришга муваффақ бўлгандик...).

Шу Ҳамро акамиз бир куни менга қўнғироқ қилиб қолдилар:

— Тошпўлатжон, салом укам, омонмисиз? Бу, Уйғун акамиз келибдилар деб эшитдим, ростми?

— Рост, рост! — дедим.

— Тоза занглаб кетдик-ку, жигар. Эртага Ромитанга олиб келмайсизми? Зўр бир учрашув ташкил қилиб бераман. Тошпўлат Ҳамидга таклифимни айтувдим, рози бўлди. Давайти, эртага етиб келинглар.

— Бўпти, Ҳамро ака, Сиз таклиф қиласизу биз бормаймизми?

Шундан сўнг учрашув жойи, ўтказилиш вақтини келишиб, саркотиб билан хайрлашдим.

Иккинчи куни Ромитанда чинакам адабиёт байрами бўлди. Уйғун домла, Туроб ака, Зоҳиджон ханда, раҳматли Тошпўлат акалар тўлиб-тошиб шеърлар ўқиб беришди, дилўртар қўшиқлар янгради.

Кечқурун Ҳамро ака барчамизни райком боғига — бир пиёла чойга таклиф этди. Тошпўлат ака обком котиблигини ҳам унутган, нуқул «теша тегмаган» латифалар айтар, Зоҳиджон Обидов, Ҳамро акалар билан ичакузди аскияларни тўхтатмасди. Боғда гўё қаҳ-қаҳа гулхани ёнарди... Шу тариқа зиёфат ярим кечасигача давом этди. Барчамиз Бухорога қайтмай, боғда тунайдиган бўлдик. Ҳамро ака бош мезбон эмасми, хоналарни тақсимлай кетдилар:

— Уйғун ака, манави «люкс» Сиздан. Айвонда кичик Тошпўлат билан муҳарриримиз Жўра Фозил, ўнг биқинингизда Туроб ака билан Зоҳиджон Обидов, чап биқинингиздаги хонада эса мен билан Тошпўлат Ҳамид дам оламиз. Биз икки жўрани пародамиз бир хил, — деди кулганча саркотиб, — розимисиз шунга?

— Биз рози, — дедилар Уйғун домла бош силкитиб.

Ҳаммамиз ўринларимизга кириб олгач, чироқлар ўчирилди. Ҳийлагача сокинлик ҳукм сурди.

Бир вақт босинқирабман шекилли, уйғониб кетдим. Қарасам, Уйғун домла узун чолворда, елкаларига катакли, бесўнақай костюмларини ташлаганча ҳовлида юриптилар.

— Ҳа, домлажон, нима бўлди? — дея сўрадим воқеанинг тагига етолмай, — Уйқунгиз қочдими?

— Уйқунгиз қочдими эмиш... Дард бўлди, бало бўлди, — норози оҳангда гапира кетдилар домла, — эшитмаяпсанми, Ҳамро аканг битта ҳўкизни обкелиб, бўғизлатаяпти шекилли. Нега анграясан, хурракка қулоқ сол, хурракка... Ҳозир шифт ўпирилиб тушади...

Тура солиб, йўлакдаги чироқни ёқдим. Ҳайҳот, Уйғун домла ётган «люкс»нинг чап биқинидаги хонадан чидаб бўлмас даражада даҳшатли хуррак овози таралларди. Гап нимадалигини англагач, гапни ҳазилга бурмоқчи бўлдим:

— Шунга шунчами, домла, райкўм билан обкўм хуррак бўйича ким ўзарга баҳслашишяпти, холос...

— Кул-а, кул, масхарабоз, — дедилар Уйғун домла ҳамон шаштларидан тушмай, — қани дарров ҳаммаларини уйғот. Мен ухламагач, қолганларгаям уйқу йўқ. Тез бўл!

Ноилож ўнг тарафдаги эшикни тақиллатдим.

— Кираверинг, мулло Тошпўлат, — дея ичкаридан овоз бердилар Туроб ака, — биз уйғоқмиз, қулоққа пахта тиқиб ётувдик, ноилож. Нима, Уйғун ака уйғоқмилар?

— Ҳа, уйғоқлар, ташқарида. Чиқиб, ўзингиз тинчитмасангиз...

Туроб ака дарҳол ўринларидан туриб, ташқарига йўл олдилар. Зоҳиджон ака ҳам хохолаганча қўлтиқтаёқни дўқиллатиб у кишига эргашдилар. Мен эса чап томондаги «қўшоғиз милтиқ»дан хуррак ўқи отилаётган хонани қаттиқ-қаттиқ уриб, тез ортимга қайтдим.

Туроб ака секин мени четга имладилар.

— Укам, «Жигули»ни тезда ўт олдиринг. Бухорога қайтмасак бўлмайди. Кўряпсизку, акаларингиз хурракни ўнинчи тезликка олишган. Уйғун ака бўлса, пашша учсаям ухлолмайдилар. Асаблари чатоқроқ...

— Бўпти, Туробжон ака, ҳозир тойчоқни ҳозирлаймиз-да, — дея машина томон бурилаётганимда Тошпўлат ака билан Ҳамро Саидовлар ичкаридан шошилинч чиқиб келишди. Иковлари ҳам гап нимадалигини сезишган, бироқ ўсмоқчилаб сўрашди:

— Тинчликми, Уйғун ака? Қаёққа шошиляпсизлар? Бу ер обкомни боғидан ҳам тинчроқ шекилли.

— Раҳмат, миннатдормиз. Жуда зўр дам олдик, — дедилар Уйғун домла костюмларини кия туриб, — иковингга битта саволим бор лекин.

— Марҳамат,Уйғун ака, эшитамиз.

— Айтинг-чи, Ҳамробой, хурракни ким тортади?

— Иби, Уйғун ака, нозик савол бердингиз-ку, — жилмайди Ҳамро ака, — агар айтсам шу сабил қолгур хурракни эркак тортади-да!

— Бекорларни айтибсиз, — бош чайқадилар Уйғун домла, — билсамангиз, билиб қўйинг: хурракни дуррак тортади!...

Ўртада шундаф беғубор қаҳ-қаҳа кўтарилдики, Тошпўлат Ҳамид қорнини ушлаганча, Ҳамро Саидов кўзларидан ёш оқизиб, Зоҳиджон ака хохолаганча, Туроб Тўла эса ингичка тавозе билан завқланишар, уйғониб кетган қоровул эса ҳангуманг эди...

«Вой-бўй, даҳшат экан-ку»...

ёки бир байтбарак тарихи

1982 йил, май ойининг сўнгги кунлари эди. Уйғун домла ўша садоқатли шогирдлар қуршовида яна Бухорога келдилар. Галаосиёда сайловчилар билан учрашувдан сўнг меҳмонларни «Ромитан» совхозига элтадиган бўлдик.

— Ие, мулло Тошпўлат, яна хурракбозликками? — сўрадилар Уйғун домла жилмайганча.

— Йўқ, устоз, дурракбозликка! — деди шу заҳоти менинг ўрнимга Зоҳиджон ака. Роса кулишдик.

Бизни совхоз марказида қучоқ-қучоқ гулларга кўмиб кутиб олишди. Маълум бўлдики, адабий учрашувга ҳали бир соатча вақт бор экан. Шу туфайли бироз ҳордиқ чиқаргани боғ томон яёв йўл олдик. Саркотиб Ҳамро ака вилоят марказига шошилинч чақирилган экан. Бошқа мезбонлар орасида райкомнинг мафкура бўйича мудираси — Сайёрахон исмли ниҳоятда сулув, машҳур мусаввир Чингиз Аҳмаров суратларида ифодалангандай кўркам ва бежирим аёл ҳам бор эди. Кетиб боряпмизу, барчамиз бу гўзалликка қараб, тамоман лол эдик. Хусусан, Уйғун домла, «Войбўй, даҳшат, даҳшат!» дер эдилар у киши секингина ҳар замонда. Бироқ орада ийманиш ва андиша, одоб борлиги боис ҳаяжон, ҳиссиётларни жиловлаб, дамимизни ташқарига чиқармасдик...

Боққа етиб келиб, ихчамгина ҳовуз устида қурилган шийпончада дам ола бошладик. Дастурхонда минг турли ноз-неъматлар. Бир пиёла чойдан сўнг мезбонлар узр сўраб, клубни ҳозирлагани кетиб қолишди. Ҳалиги гўзал аёл ҳам. Ёлғиз ўзимиз қолгач, кайфияти чоқ Уйғун домла таклиф қилиб қолдилар:

— Туробжон, даҳшатни кўрдиларинг... Бир байтбарак қилмаймизми?

— Сизни тушундим, Уйғун ака, — дедилар Туроб ака майинлик билан, — ёшлик эсга тушдими дейман-да, яъниким, ишқ дарди кекса қалбни ҳам булбул қилур, дегандай... Биз тайёр.

— Яшанг, шоир, — завқландилар Уйғун домла, — унда мулла Тошпўлат, Сиз қоғоз ва қаламни ҳозирланг.

Мен дарҳол блокнотимни қўлга олдим.

Уйғун домла хиёл хаёлга толгач, бир байт шеър айтиб юбордилар. Шу заҳотиёқ ёзиб олдим, сўнгра блокнот бирбир давра айланди: ёздик, чиздик, ўчирдик, хуллас, ишқий байтбарак тайёр бўлди.

— Энди-и би-ир баланд овозда ўқинг, — дедилар Уйғун домла мамнунлик билан. Топшириқни бажарганимдан сўнг «зўр бўпти» дея шундай таъкидладилар:

— Мулло Тошпўлат, хоҳланг бу шеърни анави ҳурлиқога беринг, чор дарвишдан унга ҳадя бўлади. Журъат этмасангиз, ўзингизда турсин. Вақти келиб, бирор жойда ёритарсиз... Тўғрими, Зоҳиди ханда, ошиқи ганда?

— Албатта-да, устоз, — дея хохолади Зоҳиджон ака.

Тўғриси, хафа бўлмасин деган андишада шеърни Сайёрахонга бермадим. Тағин ёшгина, оилали жувон ҳақида ортиқча гап-сўз ҳам тарқалишини истамадим.

Лекин, мана, орадан кўп йиллар кечиб ўтди. Устозларимиз бир-бир оламдан кўз юмишди. Барчамизни мафтун этган ўша сулувхон синглимиз эса бугун ширин-шакар невaралар қуршовида... Демак, ўша байтбаракни энди бемалол ёритиш мумкин. Зеро, шеър қаҳрамони ва бошқа газетхонлар ҳам гўзаллик шоир халқига қанчалар илҳом бағишлашига, улар қалбини булбулигўёга айлантиришига имон келтирсалар ажаб эмас. Марҳамат, азизлар ўша ишқий байтбарак Сизнинг қўлингизда:

ЭЙ ФАЛАК, МАҚТАНМА КЎП...

Уйғун:

Эй фалак, мақтанма кўп, бизда ҳам Сайёра бор,
Сочлари сумбул мисол, кўзлари хумора бор.

Туроб ТЎЛА:

Бир келиб, Шош шаҳридин ишқида бўлдик адо,
Куйида дилхастаю бағри чок, садпора бор.

Зоҳиджон ОБИДОВ:

Демаким садпора у, балки чин девонадир,
Машраби шайдо манам, васлида оввора бор.

Тошпўлат АҲМАД:

Ҳой гўзал, лол бўлма кўп, лоф калом алдамчидир,
Гар десам, бизнинг билан Зоҳиди маккора бор.

Туроб ТЎЛА:

Мен дедим: «Муштумчи» у, илмасин қармоғига,
Эй, иним, ҳушёр туринг, чалғали ноғора бор.

Зоҳиджон ОБИДОВ:

Урнама, кўп Тошпўлат, урнашинг зое кетар,
Рози бўл, поччанг бўлай, қалбима ёр-ёра бор.

Тошпўлат АҲМАД:

Мен дедим: бундай пари қаримас, ёшга раво,
Бир илож айлаб уни обқочаман, тайёра бор.

Уйғун:

Чўзмангиз гапни ҳа деб, барингиз Модапараст,
Йўқ эса Сизни тийиб қўйгучи Сайёра бор...

Тошпўлат АҲМАД

Ҳусниддин ШАРИПОВ

КАМПИРИМ

Мен бугун ўйлаб, ўзим ҳайратдаман, жон кампирим,
Тавба, қирқ йил ҳам ўтибдир худди бир он, кампирим.

Олға юрдик кифтда ўтмиш, кафтда истиқбол билан,
Умримиз йўл бўлса, дўстлар, катта карвон — кампирим.

Авж этиб сепган уруғлар, ҳар бошоқ таъзимдадир,
Минг шукур айтиб, кўтаргай энди хирмон кампирим.

Қолмагайман доғда мен ҳам, токи йўлдошим экан,
Раҳбарим, шеърхон, муҳарририм, ҳисобдон кампирим.

Хоҳ бўлай ёш лейтенант, хоҳ мўйсафид маршал бўлай,
Ўнг қўлим чаккамда доим, берса фармон кампирим.

Мақтаманг, лутф этди деб зангори кўзгудан мени,
Асли мен экранда суратман, сухандон — кампирим.

Гоҳ, жужуқлар бошидан борин сочиб, у бахтиёр,
Гоҳи, қайтаркан бозордан, сал паришон кампирим.

Ойга офтоб, токка тиргак, ёр керак инсон учун,
Унда мен кимман, гапирсин еру осмон кампирим.

Кўнглимиз тўқ: кўкка учсак ҳам, яёв юрганда ҳам
Кўз тутар бизларга Тошкент ё Намангон, кампирим.

Энди, Ҳусниддин акам бизларга ҳам боқсин, деманг,
Мен севиб ёд айлаган энг яхши достон — кампирим.

1998 йил, 20 июн,
Тошкент

«МАДАНИЙТРАНС» ОЧИҚ ТУРДАГИ АКЦИЯДОРЛАР ЖАМИЯТИ

1997 ЙИЛГИ БАЛАНСИНИ МАЪЛУМ ҚИЛАДИ:

АКТИВ. (минг сўм)	ПАССИВ (минг сўм)
1. Асосий воситалар ва бошқа айланма маблағлардан ташқари активлар	— 11867,6.
2. Ишлаб чиқариш заҳиралари —1329,8.	1. Устав бўйича фонд — 8576,0.
3. Пул маблағлари ва бошқа активлар — 6499,5.	2. Тақсимланмаган даромад — 10274,0.
	3. Кредиторлик қарзлари — 846,9.
Активлар бўйича ЖАМИ — 19696,9.	Пассивлар бўйича ЖАМИ — 19696,9.

Жамиятнинг ушбу баланси «Алвик» фирмаси томонидан тасдиқланган. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан берилган 339-лицензия.

Илмий қаҳқаҳа

ҚЎЛТИҚЛАШИБ...

Қишнинг тойғоқ кунларидан бирида олима ва шоира Музайяна Алавия билан атоқли фолклоршунос Мансур Афзалов қўлтиқлашиб кетишаётган экан. Институтнинг шўхларидан бири орқаларидан келиб, ўрталарига ёриб кириб олибди-да, «Ҳа, падручка қилиб кетяпсизлармй?», деб ҳазил қилибди. Шунда домла: «Калишнинг тиши йўқроқ, йўл қалтис», дебдилар. Мазза қилиб кулишгандан кейин, Музайяна опа гина оҳангида «Вой, сиз мени қўлтиқлаб кетяпсиз, десам, ҳали мен сизни суяб кетаётган эканман-да», деб кулгу гулханига ўт қалабдилар.

— Мени биров олиб кетмаса ҳеч ўзим кетолмайман, — дебдилар домла гапни аскияга буриб.

— Унақа бўлса, келинчакмижоз экансиз, — деб мот қилган эканлар опа.

ИСКАНДАР ШЕРБЕК

Таниқли тилшунос олим Фахри Камол ўзбек тилининг бўлғуси билимдони Александр Шчербакни биринчи марта Ленинграддаги тилшунослик институтининг кутубхонасида учратибдилар. Қарасалар, бир ғирт ўрис киши, эгнида шинел, қўлида қўлтиқтаёқ, IX, X аср туркий халқларининг ноёб ёдгорликлари — «Ўғизнома», «Муҳаббатнома»ларни араб ёзувида шариллатиб ўқиб, сўзларини талқин қилаётганмиш. Ҳайратдан ёқа ушлаган Фахри Камол «Ҳе, ҳе, Сиз кимсиз?», деб сўрабдилар. «Александр Шчербак», деб жавоб олган Фахри ака «Ҳе, йўғ-е, йўғ-е, Искандар Шербек десангиз ишонай», дебдилар.

Шу-шу олимлар домлани Шербек ака ёки Искандар домла дейишади. Фахри Камол эса оғзаки мулоқотда ҳам, мактубларида ҳам домлага шу ном билан мурожаат қилар эдилар. Бир куни мен улардан «Домла, унда «Михайловичини» нима қиламиз?» десам, «Униси Макоил-да, Искандар Макоил ўғли Шербек», дедилар.

«УШШОҚ...»

Боровков домла Тошкентга келсалар 60-йилларгача у ёки бу шогирдлариникига тушар эдилар. Жумладан, 1958 йил кузида Фахри Камол домланикида ҳам туришган, улар яқин қадрдон эдилар.

1962 йилнинг 12 ноябрида Боровков домла оламдан ўтганлари тўғрисидаги машъум хабар Тошкентга ҳам келади. Тил ва адабиёт институтининг ўша вақтдаги директори С. Қосимов ҳаммани йиғиб, Ленинграддаги дафн маросимига кимни юбориш, нима қилишни маслаҳатлашиб олмоқчи бўлибдилар. (Ўшанда мен ва домланинг шогирдлари Тожихон Дадахонова иккимиз Ленинградда аспирантурада ўқиётган эдик.) Тошкентдан Ҳамид Сулаймон ва Ҳусан Ғозиев домлалар боришди. Улар Ўзбекистон кузининг шунчалар кўп ва напармон, Ҳамид Сулаймоннинг эстетик диди билан танланган гулларини олиб боришган эдики, қор ёғиб турган ленинградликлар бу гулларнинг ростакамлигига ишонқирамай қарашди.

Александр Константинович устозлари — машҳур туркolog С. Е. Малов ўтган сокин кўл бўйидаги Шувалов қабристонида охирги макон қуришни орзу қилган эканлар. Бироқ у вақтда мазкур қабристонга дафн қилиш тўхтатилган, у музей ҳолига келтирилган эди. Устоз васиятларини амалга оширишнинг уддасидан шаҳар кенгаши ҳам (домла унга депутат эдилар), институт ҳам чиқмади. Тошкентдан борган Ҳамид Сулаймон қайси сеҳр билан худди ўша ердан — Пушкиннинг катта ўғли Александр ёнидан жой олиб бергани Боровков домланинг оила аъзоларига ҳам, бизга ҳам жумбоқлигича қолди.

Ўша куни Фахри Камолнинг ижодий кунлари бўлиб, уйларида ишлаётган эканлар. У кишини хабардор қилгани бир лаборантни юборишибди. Борса, Фахри домла кўрпачада дутор чертиб «Куйгай»ни хиргойи қилиб, оҳангига маст бўлиб ўтирган эканлар. Лаборантни кўрпачага таклиф қилиб, «Роҳат»ни завқ билан чалиб берибдилар. Куй тугагач, мақтов илинжида лаборантга қарасалар, у безовталик билан ҳалиги ёмон хабарни айтиб, ўрнидан турибди. Шунда Фахри Камол домла уни қайта ўтказиб, кўзларида ёш билан «Ушшоқ»ни бошлаб юборибдилар.

САРИҚ СУЛТОН

Янги китоб устида ишлаётган Зокир Маъруфович ва уларнинг шогирдлари Тешавой Алиқулов ёзувчиларнинг Дўрмондаги боғида ижод қилишаётган экан. Дам олиш вақтида устоз билан шогирд боғ айланишибди. Боғда қизил, кўк, сиёҳранг, сарғиш олхўрилар пишиб ётган эмиш.

— Домла, буларнинг номида фарқ борми, — сўрабди Тешавой устоздан.

— Ҳа, албатта. Кўки — кўксултон, қизили — қизилсултон, сариғи — сариқсултон, сиёҳранги — Юсуфсултон (атоқли адабиётшуносНИНГ номи — С. А.), сарғиши — Иззатсултон, — деб жавоб берибдилар Зокир ака.

Сорахон ОТАМИРЗАЕВА

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси уюшма аъзоси, шоира Гулчеҳра Жўраевага онаси

Жамилабегим ЖЎРАЕВА

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор этади.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги санъат ишлари бошқармасининг бош мутахассиси Альбина Кольцовага онаси

Антонина ФЕОФАНОВАнинг

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

* * *

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1998 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32

Қабулхона телефони— 133-52-91

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Босишга топшириш вақти—21.00.

Босишга топширилди 20.30.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Аҳмад ОТАБОЕВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН